

Polŋ nyegāaŋ sebediēlāŋo maŋ hā
 Korēntitaamba-i
 Nelmuoyamma

Pol ciε belle diei baa boluoŋgu Korēnti-i-na. Korēntitaamba nuɔ Yesu maama-i u yaa wulaa-i igēna. Huoŋgu faŋgu-na, gbeiŋa saa waa dei Korēnti-i-na, baa biŋwosinni-i ka hel baa sitāni-maacemma-i ma sinni-na hiere. A ce dumaŋo-na Diiloŋ-hūmelle wuɔsaŋgu waa kpelle Diiloŋ-dūŋ-baamba wulaa.

Huoŋgu naŋgu juɔ hi, Pol wuɔ nu wuɔ ba sa tiraa ba nunu ba-naa. Bafamba fεε-i baa bi nyegāaŋ sebe hā Pol a yuu-yo baa nelma bɔi. Pol wuɔ nyegēŋ sebe daayo-i duɔ dii nelma ba tūnni-na; wuɔ ba yaŋ berru-i aa ba bel ba-naa fafamma ku yaa faa Diiloŋ-dūŋ-baamba hɔlma-na (sap. 1–4). Aa cira ba hiel ba naŋga biŋwosinni-na, aa weiŋ da ma suur ba hɔlma-na, ba fielnu-mei ba fεε; ba baa kā nelgbāŋgbālāŋ wulaa wuɔ u ka fielnu-mei hā-ba (sap. 5–6). U nuŋgu hii ānsorreŋ-maama-i (sap. 7), baa cufiεŋ-kūɔma wuomaŋ-kūŋgu-i (sap. 8–10), baa Itieŋo niiwuoniŋ-kūŋgu-i (sap. 11). *Diiloŋ-Yalleŋ hāŋ nuɔmba-i fōŋgɔbaa-ba maŋ, u nuŋgu hii ba kūŋgu-i (sap. 12–14). U nuŋgu bi hii kuomba siremmaŋ-kūŋgu-i (sap. 15).

Aa suɔ duɔ pā-ba jaaluperieŋgu-i, u diyaa sireiŋa bei wuɔ ba naŋ gbeiŋa ba hā *Yerusalemu Diiloŋ-dūŋ-baamba-i (sap. 16).

Sebe daayo-na, Pol yuu nyɔlma baa nelnyulmuŋ-kūŋgu-i: Wuɔ Diiloŋ-dūŋ-wuoŋ duɔ tuɔ ce biŋkūŋgu biŋkūŋgu, u saaya u ce-ku baa nelnyulmu (sap. 13).

Jaaluᅇgu

¹ Muo Pol, Diiloᅇo bīē-mi ce-mi Yesu-Kirsa *pɔpuorbiloᅇ muo ᅇaa uᅇ'a ma ce dumaa. Muo baa i natobiᅇo-i Sɔsiteni-i ² miemei nyegāaᅇ sebe daayo-i die hā Diiloᅇ-dūᅇ-baaᅇ namaa namaᅇ dii Korēnti-i-na. I nyegāaᅇ-yo die hā Diiloᅇ uᅇ buo namaa namaᅇ na deᅇ a ce-na fuo baaᅇ namaa Yesu-Kirsa horre-na. I bi nyegāaᅇ-yo die hā bamaᅇ bīeᅇ Itieᅇo yerre-i terni-na hiere. Bafamba Yuntieᅇo miē bi Yuntieᅇo.

³ I To-i Diiloᅇo-i baa Itieᅇo-i Yesu-Kirsa-i ba kāyā-ᅇei aa fē na hɔmmu-i.

Pol pā Diiloᅇo-i jaaluᅇgu

⁴ Diiloᅇo niē na horre-i baa Yesu-Kirsa-i aa ce baa-na. Terieᅇgu faᅇgu-na, mi jaal-o yinni maᅇ joᅇ mafamma-na. ⁵ Coima saa fa, naᅇ hūyāa *Kirsa maama-i Diiloᅇo cie-na bīᅇkūntaaᅇ namaa weima-na hiere: Na nu nelma-i ma numma-i aa tiraa ta na suo yieᅇgu. ⁶ Kumaᅇ cie ma ce dumaᅇo-na, Kirsa nelma daa muntīenafafammu na hɔlma-na ku'i cie. ⁷ A ce namaa namaᅇ nieyaᅇ Itieᅇo-i Yesu-Kirsa jommaᅇ-yiieᅇgu himma-i, Diiloᅇ uᅇ hāᅇ nuɔmba-i fōᅇᅇᅇbaa-ba maᅇ, u diei saa naa-ᅇei. ⁸ Diilo fuo fere yaa ka kāyā-ᅇei na nyaar u nelma-na a ji hi yiieᅇgu faᅇgu-i; ku yaa cālmuo sie ji da haa-ᅇei. ⁹ U yaa bīē-na wuo na ce horre baa u Biᅇo-i Yesu-Kirsa-i; u sa waᅇ weima aa ji bir baa huoeᅇ-āndaᅇgu.

Korēnti Diiloᅇ-dūᅇ-baamba sa nunu ba-naa

¹⁰ Tobieᅇ namaa, jande mi cārā-ᅇei, nieᅇ Itieᅇo-i Yesu-Kirsa-i aa na bel na-naa. Baa na bir na honni-i na-naa nuo. Bilaᅇ na-naa fafamma na ce noduoᅇgu aa na waa baa āᅇᅇᅇduoᅇma. ¹¹ Tobieᅇ namaa, kumaᅇ cie mi ta mi waᅇ mafamma-i Kiloē dumelleᅇ-baamba tūoᅇnu-miē wuo na sa nunu na-naa. ¹² Wuo na hɔlma-na,

banamba ciera wuɔ ba cuu mei huonj-nu, bananj ba'a bafamba cuu Apolosi huonj-nu, bananj ba'a bafamba dii Pier* huonj-nu, bananj ba'a bafamba dii *Kirsas huonj-nu. ¹³ Namaa wulaa, Kirsas calaanu wei? Ba gbuu muɔmei *daanjgu-na ko-mi na maama-na wei? Na daa *batemu-i mei yerre yaa nuɔ-i wei? ¹⁴ Da ma hel Kiripusi-i-na baa Gawusi-i-na, mi jaal Diilonjo-i miŋ'a mi saa *batisej moloŋo na hɔlma-na. ¹⁵ Ku yaa molo sie gbãa cira na baatisej mei yerrej. ¹⁶ Ninsorjo! Muɔmei baatisej Sitefanasi dumellenj-baamba-i, mafamma naa karaanu-mie. Da ma hel bafamba-na, mi saa hũu-ma mie mi baatisej moloŋo na hɔlma-na. ¹⁷ Kirsas saa puɔr-mi wuɔ mi ji batisej nuɔmba, ŋga u puɔraa-mi wuɔ mi wuɔra waŋ *Neldɔdɔlma yaa-i aa mi baa ce-ma baa nelbilienj-cɛcɛmunŋu ku yaa Kirsas kuliŋgu ka waa baa yunŋu daanjgu-na.

¹⁸ Na saa da, da ba ta ba waŋ Kirsas kuliŋgu maama-i daanjgu-na, bamaŋ piera, ba da-ku miminsĩnni. Ŋga mie maŋ biyaa koŋkor-hũmelle-i, i suyaa wuɔ Diilonjo hii. ¹⁹ Na saa da, ma nyegãaŋ Diilonj-nelma-na wuɔ:

«Mi ka biɛna nelnurãamba nelnulle-i
aa biɛna cɛcɛmuntaamba cɛcɛmunŋu-i.»†

²⁰ Terienŋu fanŋu-na, nelnurãamba gbãa da hama-i waŋ? Bamaŋ suyaan yienŋu-i, ba gbãa da hama-i? Bamaŋ wuɔ ba suɔ ba piiye, ba gbãa da hama-i? Ma sĩ Diilonjo birii nelbiliemba cɛcɛmunŋu-i miminsĩnni ke?

²¹ Na saa da, Diilonjoŋ cie u cɛcɛmunŋu-i kusuonj-nu, nelbiliemba-i baa ba cɛcɛmunŋu-i hiere ba saa suɔ-yo. Ku'i cie Diilonjo cira wuɔ nelbiliembaŋ nej kumaŋ wuɔ miminsĩnni, u ka ce ku yaa-i kor bamaŋ hũyãa u maama-i. ²² *Yuifubaa-ba taara ba da gberɛ-weima-i baa ba yufelle

* 1:12 Pier yerre nande yaa Sefasi. Nieŋ Nsãa 1.42. † 1:19 Isayi (Ésaïe) 29.14

aa suō hūu-ma, Girekibaa ba'a bafamba taara cēcēmungu.
²³ Ņga miē fuō, baŋ gbuu Kirsa maŋ daaŋgu-na ko-yo,
 miē waŋ fuō maama yaa-i. Yuifubaa da ba nu-ma, ku
 gbuu jaŋ-ba wuō i tuora Diiloŋo-i. Girekibaa ba'a i ce
 miminsīnni. ²⁴ Ņga Diiloŋ uŋ bīē bamaŋ kor-ba hiere,
 Yuifubaa o, Girekibaa o, iŋ waŋ Kirsa maŋ maama-i
 daayo-i, ba suyaa wuō u yaa pigāaŋ Diiloŋo himma-i baa u
 nelnulle-i. ²⁵ Nelbiliembaŋ neŋ Diiloŋo maacemma maŋ
 wuō miminsīnni, ma bōyaa bafamba cēcēmungu-na, aa
 baŋ neŋ kumaŋ wuō nayusīnni Diiloŋo wulaa, ku bōyaa
 bafamba fōŋgōtesīnni-na.

²⁶ Tobij namaa, nieŋ na hōlma-na na ne. Diiloŋoŋ bīē
 namaa namaŋ, nelbiliemba ne wuō nelnurāamba si dii bōi
 nei, fōŋgōtaamba si dii bōi, nelbōmbōmbaa-ba bi si dii-nei
 dumaa. ²⁷ Ņga nelbiliembaŋ neŋ bamaŋ wuō mimiēlmba,
 Diiloŋo hielaa ba yaa-i a ture nelnurāamba yammu-i. Aa
 baŋ neŋ bamaŋ wuō yuŋgu sī-bei, u hielaa ba yaa-i a
 dii senserre-i fōŋgōtaamba-na. ²⁸ Nelbiliembaŋ'a ba sa
 kāŋ bamaŋ, baŋ neŋ bamaŋ wuō nelsōsōyaamba, Diiloŋo
 hielaa ba yaa-i duō pigāaŋ wuō baŋ neŋ kumaŋ hīēma-
 na wuō bīŋkūbuō, fuō wulaa yuŋgu si dii-kuō. ²⁹ U ciē
 mafamma-i molo baa gbāa duō kaal u fere u yaaŋga-na.
³⁰ U yaa ciē na ce Yesu-Kirsa baan namaa, aa Yesu-Kirsa
 yaa ciē u hā-ye u cēcēmungu-i: Na saa da, Yesu-Kirsa yaa
 ciē Diiloŋo ce-ye nelviin miē, aa ce-ye fuō baan miē aa
 tiraa hūu-ye *Sitāni nammu-na. ³¹ Terieŋgu faŋgu-na, ŋaa
 maŋ nyegāaŋ dumaa Diiloŋ-nelma-na wuō: «*Umaŋ duō tuō*
taara u kaal u fere, u saaya u cira: <Diilo baa Itieŋo yaa-i.>» †

2

¹ Tobij namaa, muō miŋ bi kāa na terieŋgu-na da mi
 ka waŋ Diiloŋ-kusūŋgu-i baa-na, mi saa ka piiye pigāaŋ

† 1:31 Seremi (Jérémie) 9.23

wuō muōmei suyaan mi piiye mi yaŋ nuōmba-i hiere, mi saa bi ka piiye pigāan wuō muōmei suyaan yieŋgu mi yaŋ-ba. ² Mii naa waŋ-ma aa yiera-meī wuō baŋ gbuu Yesu-Kirsa maŋ *daanġu-na ko-yo, mi kā ka waŋ fuō maama yaa yoŋ baa-na, mi sie haa manamma meī. ³ Miŋ taa mi kā na terieŋgu-na, fōŋgūō saa waa-mie aa korma naa ce mi kūōma ta ma nyēŋ. ⁴ Miŋ kāa, mi saa ka puur-na baa neldōdōlma na da na cu mi huōŋ-nu ŋaa nuōmbaŋ puur ba-naa dumaa, ŋga *Diiloŋ-Yalle himma yaa cie na sie mi nelma-i. ⁵ A ce dumaanġo-na, naŋ hūyāa Yesu maama-i ku saa ce ŋaa nelbilieŋ-cēcēmungu'i cie na hūu-ma, ŋga Diiloŋ-himma yaa cie na hūu-ma.

Diiloŋo nu nelma

⁶ Bamaŋ naaŋ kaasīnni Diiloŋ-hūmelle-na i hāalā-bei nelnulle. Ŋga nelnulle fande-i diiduōle sī baa nelbiliemba diele-i, diiduōle bi sī baa miwaanġ daayo yuntaamba diele-i. Bafamba yuntēsīnni sa cō. ⁷ I pigāanġ nuōmba-i Diiloŋ-nelnulle. Diiloŋo kusūŋgu maŋ fuyaa nelbiliemba-na, i hāalā nuōmba-i ku yaa-i. Aa miwaanġo suō duō doŋ, Diiloŋo naa yiera-meī duō pigāanġ-ye u kusūŋgu-i i die ji tie ce i bāanġu-i baa-yo. ⁸ Diiloŋo kusūŋġ daaku-i miwaanġo yuntaamba sa suō-ku. Kuō ba taa ba suō-ku, baa naa saa gbu yuntaamba Yuntieŋo-i *daanġu-na ko-yo. ⁹ Ŋga ma cie ŋaa maŋ nyegāanġ dumaa Diiloŋ-nelma-na wuō:

*«Moloŋ yufelleŋ'a di saa haa kumaŋ nuō-i dede,
kumaŋ maama-i saa suur nelieŋ tūŋ-nu dede,*
kumaŋ molo saa jōguōŋ ku maama dede,
Diiloŋo tigiin ku yaa-i a hā u maamaŋ dōlnuŋ bamaŋ.»*

¹⁰ Bīŋkūŋgu faŋgu-i, Diiloŋo cie u *Yalle pigāanġ miemeī baa-ku. *Diiloŋ-Yalle suō nelma-i hiere; halle di suō Diiloŋo huōya-maama-i. ¹¹ Hai moloŋo-i gbāa suō u nanoloŋo

* 2:9 Isayi (Ésaïe) 64.3

kusūŋ-maama-i ji cor kutieŋ fuo fere-i? Ku yaa ŋaa Diiloŋo kūŋgu-i: Da ma hel u Yalle-na, molo sie gbāa suo u kusūŋgu-i. ¹² A ne da mie iŋ daa Yalle maŋ, nelbilieŋ diele sī, Diiloŋ diele. U hāa-ye baa-de i die suo uŋ cie ānfafamma maŋ yie hiere. ¹³ Ānfafaŋ daama-i, die i waŋ ma maama-i, i sa waŋ-ma baa mie cēcēmungu, i waŋ-ma baa nelma maŋ Diiloŋ-Yalleŋ hāalāayā-yie baa-ma. A ce dumaŋo-na, i waŋ Diiloŋ-Yalle maama-i baa Diiloŋ-Yalleŋ yeŋ bamaŋ nuo-i. ¹⁴ Nelbilieŋ nuoŋo-i ŋ yundaŋgu-i, ŋ sie gbāa hūu Diiloŋ-Yalle maama-i. Diiloŋ-Yalleŋ'a di si dii ŋ huoŋga-na, ma maaraa-ni ŋ suo ma yaŋga-i. Da ŋ nu-ma, ŋ da-ma miminsīnni. ¹⁵ Diiloŋ-Yal da di waa umaŋ nuo-i, u gbāa suo nelma-i hiere ma yaŋga-i, a ne da fuoŋ ceŋ mamaŋ, nelgbāŋgbālāaŋ sie gbāa suo ma yaŋga-i. ¹⁶ Na saa da, ma nyegāaŋ Diiloŋ-nelma-na wuo:

«*Hai suyaŋ Itieŋo kusūŋgu-i?*

Hai gbāa pigāaŋ-yo nelma?»†

Ŋga mieŋo-i i suo *Kirsa kusūŋgu-i.

3

I hieroŋo-i Diiloŋ-maacenciraŋ mie

¹ Tobieŋ namaa, coima saa fa, *Diiloŋ-Yalleŋ yeŋ bamaŋ nuo-i, baŋ piiyeŋ baa-ba dumaa, mi saa gbāa piiye baa-na dumaŋo-na. Mi piiye baa-na ŋaa nuomba maŋ cieŋ ba fereŋ kusūŋ-maama, aa tiraa piiye baa-na ŋaa tontobaa namaa *Kirsa horre-na. ² Mi hāa-na nyolma'i dumaŋo-na na māsūŋ. Kuo mii naa hā-na juuru, naa naa saa gbāa wuo-du. Halle ji hi baa fiefie, na sie gbāa wuo biŋkūŋgu. ³ Kumaŋ cie mi waŋ-ma dumaŋo-na, ku yaa daaku: Naa dii ta na ce na kusūŋ-maama-i yogo. Nenemungu maŋ dii na hōlma-na, baa berru maŋ bi dii, ni yaa pigāaŋ wuo na

† 2:16 Isayi (Ésaïe) 40.13

ce na kusūniņ-maama, na saa nanna nelbiliemba ciluō-i yogo. ⁴ Da na ta na piie wuō: «Mei dii baa Pol», «Mei dii baa Apolōsi*», bamaņ sa suyaaņ Diiloņo-i ba'i sa piieņ dumaaņo-na wei?

⁵ Ma diei ma hāi, hai moloņo-i Apolōsi-i? Aa hai moloņo-i Pol? Ma sī Diiloņ-maacembieņ mie yoņ ke? Kunaņgu si dii ji cor kufaņgu-i. Mie waaņ Yesu maama-i baa-na yoņ aa na bi sie-ma. Itieņ uņ calaanu maacemma maņ hā-ye, i cie ma yaa-i. ⁶ Kuu dii ņaa, mei sūō tibinni-i aa Apolōsi kūnna hūmma-i nie, ņga Diiloņo yaa cie ni cē. ⁷ Umaņ sūō, baa umaņ kūōna hūmma-i, i sa kāņ bafamba-i. Umaņ cie ni cē, i ne u yaa-i. U yaa Diiloņo-i. ⁸ Umaņ sūōņ baa umaņ kūōnaņ hūmma-i ba saa hiere, unaa saa maar unaņo; nelieņo nelieņo u ka da u maacemma sullu-i. ⁹ Kumaņ cie mi waņ-ma dumaaņo-na, i ce maacemma-i baa Diiloņo aa namei u suoņgu-i.

Mi gbāa saa-na baa dūņgu maņ Diiloņ uņ yeņ tuō ma-ku. ¹⁰ Diiloņo cie baa-mi a hā-mi baa-ku mi fu ku tuole-i. Mi fuu-ku fafamma ņaa dumarāfefeiņ muō. Fiefie-i-na, banamba dii ta ba haaya-kuō. ņga nelieņo nelieņo, uņ maņ dumaa, u tuō ne-ku torro. ¹¹ Dūņgu tuole jīena tī; Yesu-Kirsa yaa ku tuole-i, molo sie gbāa tiraa jīna dūņgu naņ tuole. ¹² Banamba ka jo baa sēne ji ma, banamba wargbe, banamba tāmpēfefeiņa, banamba jo baa denni ji ma, banamba hīeņgu, banamba tireiņa. ¹³ ņga maacenfafamma-i baa maacembabalamma-i ma ka suō gēņgeryiņgu yaa nuō-i. Yiņgu faņgu kaa waa dāamuņ-yiņgu. Aa dāamu fammu yaa kaa pigāaņ nelieņo nelieņo u maacemma sīnni-i. ¹⁴ Umaņ duō ma baa kumaņ aa dāamu sie gbāa caa-ku, kutieņo ka da u maacemma sullu-i. ¹⁵ ņga umaņ maacemma-i da ma caa, kutieņo cii. Fuō fuō, u ka

* 3:4 Nieņ Popuōr. 18.24-28.

kor, ŋga u ka waa ŋaa nelieŋo maŋ u dūŋgu bilaa ta ku caa aa u gbāŋ gbar hel.

¹⁶ Na saa suw wuw namei Diiloŋo dūŋgu-i aa u *Yalle waa na hōmmu-na wei? ¹⁷ Uman duw bīēna Diiloŋ-dūŋgu-i, Diiloŋo ka kōsuwŋ kutieŋo-i. Kuman cie mi waŋ-ma dumaanjo-na, Diiloŋo cie dūŋgu faŋgu-i fuw da-u-diei kūŋgu aa namei dūŋgu faŋgu-i.

¹⁸ Molo baa tāal u fere na hōlma-na! Uman duw fer nelbiliemba-i a tuw ne u fere wuw nelnurāŋo, kutieŋ duw tuw taara Diiloŋ-nelnulle-i, u saaya u ce u fere mimilāŋo.

¹⁹ Bige-i cie mi waŋ-ma dumaanjo-na? Nelbilieŋ baŋ bīŋ kuman nelnulle-i, Diiloŋo daa-ku miminsīnni. Na saa da, Diiloŋ-nelma ciera wuw: «*Diiloŋo bel cēcēmuntaamba-i baa bafamba fereŋ cēcēmunŋu yaa-i.*»[†] ²⁰ Ma tiraa nyegēŋ wuw: «*Itieŋo suw nelnurāamba āŋjōguwma-i. U suyaa wuw yunŋu si dii-mei.*»[‡] ²¹ Terieŋgu faŋgu-na, molo baa kaal u fere wuw fuw dii baa melŋo. Na saa da, bimbīnni-i hiere namaa niini-i: ²² Muw baa Apolōsi-i baa Pier, namaa baan mie. Miwaanjo-i baa cicēlma-i a naara kuliŋgu-i, namaa niini-i. Nyunŋo-i baa bisīnuw-i, namaa niini-i. ²³ ŋga namaanjo-i Kirsa baan namaa, aa Kirsa-i Diiloŋ-wuorjo.

4

Kirsa pōpuwrbiemba maama

¹ Kumari ŋaa mie kūŋgu-i, muw baa Apolōsi-i, na saaya na ta na kāŋ-ye *Kirsa maacembieŋ mie. Diiloŋ-kusūŋgu maŋ naa fuo, u hāa-ye baa-ku i die puure-kuw pigāan nuwmba-i baa-ku. ² A ne da da ba dii weima nelieŋ nuw ŋ naŋ-na, ba taara ŋ ce-ma maŋ saaya ma ce dumaa.

³ Mei wulaa, da na fie ta na waŋ wuw nie, sisw nelbilieŋ da ba fie ta ba waŋ wuw nie, maasūmpīē. Mei fere-i, mi sa

[†] 3:19 yōbu (Job) 5.13

(Psaume) 94.11

[‡] 3:20 Gbeliemari-nalāanŋu

ji cira mi maacemma faa, mi sa ji cira ma balaan̄. ⁴ Mi saa da mi cālmuo terien̄gu-i, ŋga miŋ fiē'a mi saa da cālmuo mi fereŋ nuō, kufan̄gu sa pigāan̄ wuo mi vii dē. Itien̄o yaa gbāa cira mi maacemma faa sisō ma balaan̄. ⁵ Terien̄gu fan̄gu-na, baa na wuoŋa na ta na cāl nuōmba-i a ne da ba cālman̄-huōŋgu saa hi. Yaan̄ Itien̄o jo. Duo jo, maman̄ cie kukulma-na hiere, u ka puure-meī aa bi puure nuōmba kusūnniŋ-maama-i. Mafan̄ da ma ce, nelien̄o nelien̄o Diilon̄o ka pā-yo baa jaalun̄gu man̄ saaya baa-yo.

⁶ Tobin̄ namaa, nelien̄ nuō ŋ saa saaya ŋ ce ji cor kuman̄ nyegāan̄. A ce dumaan̄o-na, mi biyaa nelma bōi muō baa Apolosi-i i kūŋgu-na a tagaaya pigāan̄-na na da na suo nelma famma yaan̄ga-i. Mi sa taara na hōlma-na, unaa tuo wuōra u hōgōrra u fere wuo fuō dii baa mel̄ho aa cīina unan̄o-i. Ku'i cie mi bie mie maama-i tagaaya pigāan̄-na. ⁷ Da ŋ ta ŋ wuōra ŋ hōgōrra ŋ fere dumaan̄o-na, hai moloŋo-i juō ce-ni bōlbōl banamba-na? Bige-i dii baa-ni nan̄ yerren̄-kūŋgu-i? Niman̄ dii baa-ni hiere, Diilon̄o'i saa hā-ni baa-ni wei? Da kuō Diilon̄o'i hāa-ni baa-ni, ma bilaa nie ŋ ta ŋ wuōra ŋ hōgōrra ŋ fere ŋaa nan̄ niidanni?

⁸ Tobin̄ namaa, na daa nie sī na yie. Namaa wulaa na cie bīŋkūntaan̄ namaa. Na duōŋ yaan̄ga miēŋo-na ta na ce na yuntasīnni-i. Kuō naa naa ce ninsoŋ-yuntaan̄ namaa, kuu naa saa gbuu suo aa dōlnu-mie. Ii naa kā ka tie ce i bāan̄gu-i baa-na. ⁹ Meī huōŋ-na Yesu *pōpuōrbien̄ miēŋo-i, Diilon̄o jīena miemei huōŋgu-na ŋaa kasobiemba man̄ ban̄ jīena-bei ba deŋ da ba ka ko-ba. A ce dumaan̄o-na, nelbiliemba-i baa *dōrpōpuōrbiemba-i hiere ba ta ba hel ba nye-ye. ¹⁰ Miemei birii ce mimiēl mie Kirsa maama-na, aa namaa na ce nelnurāan̄ namaa Kirsa horre-na! Mie i naa yun̄gu aa fōŋgūō cer waa namaan̄o-na! Nuōmba sa kāŋ miēŋo-i, aa ta ba kāŋ namaan̄o-i! ¹¹ A ji hi baa nyun̄go, ii dii nyulmu-na baa hūŋkuōsīnni-na. Niidiini sī baa-ye,

ba sie yaŋ i muoma-i, i sie bi da tuoleŋ-muntīenammu: Die cor dei, i cor dei. ¹² I ce maacemma-i ŋaa i ka ku die gbāa die da i nuŋ-juuru-i. Umaŋ duo tuora-ye, i cārā Diiloŋo-i hā kutieŋo-i. Umaŋ duo ce-ye kpāncōlgūo, i hīrā i kūoma-i. ¹³ Umaŋ duo tuo bīena i yireiŋa-i, i suo nuoŋgu baa kutieŋo-i. A ji hi baa nyuŋgo, nelbiliemba ne-ye nelsōsaŋ miē, ba ne-ye ŋaa juoraŋ miē.

¹⁴ Ku saa ce ŋaa mi nyegēŋ nel daama-i da mi ture na yammu-i de! Ku'i sī. Kuu dii ŋaa naŋ yeŋ mi bisāŋ namaa, aa na maama tiraa ta ma dōlnu-miē, ku'i cie mi ta mi nyegēŋ-ma da mi tigāaŋ-na nelma. ¹⁵ Na saa da, halle da na fie da nuomba neifieŋa ndii ba ta ba kalaŋ-na Kirsā maama-i, na to dii u diei yoŋ; u yaa muo. Bige-i cie miē na to yaa muoŋo-i? Muomei waŋ *Neldōdōlma-i baa-na na hūu-ma a ce Yesu-Kirsā baŋ namaa. ¹⁶ Terieŋgu faŋgu-na, jande, mi cārā-nei, taa na ce mei temma-i. ¹⁷ Mi puu ma yaa-i mi saŋ mi bieŋo-i* Timote-i na wulaa. Timote maama sa suo aa dōlnu-miē, u vii Diiloŋ-hūmelle-na. Miŋ wuo wuoŋgu maŋ Yesu-Kirsā hūmelle-na, mi saŋ-yo u duo ka tir kufaŋgu maama yaa baa-na ŋaa miŋ wuoŋ mi waŋ-ma dumaa baa Diiloŋ-dūŋ-baamba-i terni-na hie.

¹⁸ Na hōlma-na, banamba daa nie sī mi sie bir kā, ba doŋ ta ba hōgorra ba fere. ¹⁹ Ŋga Diiloŋ duo sie, ku sie vaaya mi ka kā na wulaa. Da mi kā, bombolmantaamba famba-i, mi ka ne da kuo baŋ waŋ mamaŋ ba gbā ba ce-ma. ²⁰ Da ŋ sie Diiloŋo nuŋgu-i, ku sa bāl nuŋ-āndaŋ-nu yoŋ, ku saaya ku da ŋ ciluo-i-na. ²¹ Na taara da mi ta mi kā, mi bel nyangbāaŋgu mi naŋga-na ta mi kā, sisō na taara mi ta mi kā baa hīehīeŋo? Nieŋ na par.

* 4:17 Timote-i, Pol fereŋ bieŋo sī, ŋga u taa u kāŋ-yo u bieŋo Diiloŋ-hūmelle-na. Nieŋ Pəpuər. 16.1.

5

Korēntitaambaŋ ceŋ bīŋwosīnni maŋ

¹ I wuəra i nu-ma terni-na hiere wuə bīŋwosīnni nanni cie na hōlma-na. Bīŋwosīŋ daani-i, halle bamaŋ sa suyaaŋ Diiloŋo-i ba sa sie ce-ni: Ba'a na hōlma-na unaa galla baa u to cieŋo. ² Mafammaŋ fiē ce, na cor ta na kaal na fere. Ma sī kuu naa saaya ku jaŋ-na, aa umaŋ cie maacembabalamma famma-i na donya-yuə hiel-o na hōlma-na. ³ Muə fuə, mii si dii baa-na terieŋgu-na, ŋga mi huəŋga dii. Kumaŋ saaya ku ce kutieŋo-na, mi yieraaya-kuə tī ŋaa mii dii baa-na terieŋgu-na. ⁴ Terieŋgu faŋgu-na, tigiij na-naa Itieŋo Yesu yerre-na. Da na tigiij na-naa, u ka kāyā-nei aa muəmi ka ta mi bi jəguəŋ na maama. ⁵ Da na tigiij, na nyaa-yo na hiel-o na hōlma-na na hā *Sitāni-i baa-yo. Mi taara u nanna u ciləbabaŋo-i aa Diiloŋo kor-o Itieŋo jommaŋ-yiijgu-i ku'i cie mie na donya-yuə hiel-o na hōlma-na.*

⁶ Na kaal na fere gbāŋgbāŋ! Na saa suə wuə siini-i baa ni yornumma-i ni gbāa sire burjūmmu bəi wei? ⁷ Āmbabalma dii ŋaa siini. Hielaŋ-maŋ na hōlma-na, ku yaa na ka koŋ hiere, na ka waa ŋaa burjūmmu maŋ siini saa dii muə. Aa na kuəŋ tī. Yesu-Kirsa cie u fere tāmmaŋ-kūŋgu a migāaŋ na hōmmu-i. U yaa *kərsīnni tīmmaŋ-ponsaŋgu tūmbiloŋo-i†. ⁸ Terieŋgu faŋgu-na, yaaŋ i nanna i ciləbabaŋo-i baa bīŋwosīnni-i, nii dii ŋaa siini; aa i ce ponsaŋgu-i baa huəŋga diei, ku yaa ŋaa burjūmmu maŋ siini saa dii muə.

* ^{5:5} Niēŋ Kor. hāa. 2.6-11: Terieŋgu-na, ŋ gbāa da wuə u donyamma-i Diiloŋ-dūŋgu-na ku kāyā-yuə bəi. Ku cie u nanna u ciləbabaŋo. † ^{5:7} kərsīnni tīmmaŋ-ponsaŋgu tūmbiloŋo-i: Niēŋ ku nelma-i Helmaŋ-sebe-i-na (Exode) 12.3-21.

⁹ Miŋ nyegāaŋ seβε[‡] maŋ hã-na cor, mi waaŋ-ma yuo mie baa na ta na pie kakarkuontaamba-i. ¹⁰ Da mi cira na baa pie kakarkuontaamba-i, mi sa gbẽ kakarkuontaamba-i hiere miwaaŋo-na, mi sa bi gbẽ bamaŋ cieŋ cãnciaaya-i hiere miwaaŋo-na, mi sa gbẽ bamaŋ cieŋ dudubũole-i hiere miwaaŋo-na, mi sa bi gbẽ cufẽbuoltaamba-i hiere miwaaŋo-na. Da ŋ'a ŋ sa taara ŋ pie bafamba-i hiere daaba-i, ŋ ka naa ŋ hel miwaaŋo-na. ¹¹ Da mi cira na baa pie kakarkuontaamba-i, mi gbẽ bamaŋ wuo ba hũyãa Yesu-Kirsa maama-i aa ta ba ce kakarkuoŋo-i. Mi gbẽ bamaŋ wuo ba hũyãa Yesu-Kirsa maama-i aa ta ba ce cãnciaaya-i. Mi gbẽ bamaŋ wuo ba hũyãa Yesu-Kirsa maama-i aa ta ba buol cufieŋa-i. Mi gbẽ bamaŋ wuo ba hũyãa Yesu-Kirsa maama-i aa ta ba biēna nuomba yireiŋa-i. Mi gbẽ bamaŋ wuo ba hũyãa Yesu-Kirsa maama-i aa yaŋ kolma ta yaŋga bei. Mi gbẽ bamaŋ wuo ba hũyãa Yesu-Kirsa maama-i aa ta ba du nuomba-i. Halle na saa saaya na wuo niiwuoni baa kufanŋu taamba-i.

¹² Bamaŋ saa hũu Yesu maama-i, mei sie gbãa waŋ bafamba yuŋ-maama-i. Bamaŋ dii hũmeduole-na baa namaa, na saaya na ta na waŋ bafamba yuŋ-maama yaa-i ¹³ aa na yaŋ puoŋ-nuomba-i na hã Diiloŋo baa-ba, u'i ka suw uŋ ka ce-ba dumaa. Terieŋgu fanŋu-na, «duonyan nelbalaŋo-i na hiel-o na hõlma-na»[§], ŋaa maŋ nyegāaŋ dumaa Diiloŋ-nelma-na.

6

Taa na fielnu na nelma-i na fere

¹ Bige-i cie nel da ma suur Diiloŋ-dũŋ-baaŋ namaa na hõlma-na, na sa fielnu-mei na-naa nuw, na sire bī na-naa

[‡] 5:9 seβε faŋo nuŋgu saa dii Diiloŋ-nelmaŋ-sebebaa-ba-na. [§] 5:13 Ānjĩnamma tiyemman-seβε (Deutéronome) 17.7

bamaŋ sa suyaŋ Diiloŋo-i ba wulaa wuo ba ka fielnu-mei? ² Namaa saa suw wuo Diiloŋ-dūŋ-baamba yaa kaa ger nuomba-i hiere hīema-na ba yuŋ-maama-i wei? Da na waa da na ji ger nuomba-i hiere ba yuŋ-maama-i, nelyilemma gbāa yar-na germa wei? ³ Na saa suw wuo i ka bi ger *dərɔpɔwərbiemba yuŋ-maama-i wei? Aa ji da baa miwaan daayo nelma! ⁴ Da na da weima-i baa na-naa, na bir yan aa kā ka ne uman si dii baa-na na Diiloŋ-hūmelle-na u duw fielnu-mei hā-na! ⁵ Senserre sa da-na wei? Ku ce namaa hōlma-na nelnurā si dii uman gbāa fielnu na nelma-i wei? ⁶ Ma ce nie Diiloŋ-dūŋ-baan namaaŋo-i na-naa nuw, na ji ta na bī na-naa? Aa tiraa bī na-naa nelgbāŋgbālāan wulaa?

⁷ Da na gbāŋ bī na-naa tī, ku'i pigāan wuo na naana Diiloŋ-hūmelle-i. Bige-i cie moloŋ duw ce-na kuujanŋu, namaa sa tiil-ku namman temma? Bige-i cie na sa sie ba cuo-na? ⁸ Namaa sa sie ba ce kuujanŋu nei, aa namaa cer ta na ce kuujanŋu banamba-na. Na sa sie ba du-na, aa namaa ta na du banamba-i. Ŋ sie suw wuo na wuo Diiloŋ-hūmeduole yaa-i hiere. ⁹ Ma sī na suyaa wuo bamaŋ cieŋ kuubabalaanŋu-i ba sie ka da munsuurmu *Diiloŋ-nelle-na ke? Baa na tāal na fere: Bamaŋ cieŋ kakarkuoŋo-i, baa cufēbuoltaamba-i, baa bamaŋ cieŋ fuocesīnni-i, baa bamba man cieŋ ba-naa, ¹⁰ baa cuobaa-ba-i, baa cān-caayataamba-i, baa konyorāamba-i, baa yebīenataamba-i, baa bamaŋ cieŋ dudubūole-i, ba sie da suur Diiloŋ-nelle-na. ¹¹ Na hōlma-na banamba waa daama yaa nuw-i. Ŋga fiefie-i-na, nan suurii Yesu-Kirsa horre-na, *Diiloŋ-Yalle cie Diiloŋo hur na āmbabalma-i, aa bō-na na deŋ a ce-na fuw baan namaa, aa ce-na nelviin namaa.

¹² Da na ce na ta na piiye wuo: «Bīŋkūŋgu saa nyaa-mi», ninsoŋo, ŋga bīm̄bīnni hieroŋo saa fa baa-ni. Mi gbāa cira: «Bīŋkūŋgu saa nyaa-mi.» Ŋga bīŋkūŋ maama sa ji

ta yaan̄ga miē dede. ¹³ Da na ce na bi ta na piiye wuo: «Niiwuoni cie kusū̄ŋ maa-na aa kusū̄ŋgu bi ce niiwuoniŋ maa-na.» Mafamma-i ninsoŋo, ŋga yīŋgu dii baa yīŋgu Diiloŋo ka dī̄ŋ-ni ni hāi-i-na hiere. I kū̄oma saa ce da ma ta ma ce kakarkuoŋo, ma cie i die tie cāa Itieŋo yaa baa-ma; ma tieŋo yaa ufaŋo-i. ¹⁴ Na saa da, Diiloŋoŋ siire Itieŋo-i kuomba hōlma-na baa kumaŋ, u ka bi sire mieŋo-i baa kuuduŋgu faŋgu yaa-i.

¹⁵ Ma sī na suyaa wuo na kū̄oma-i *Kirsa kū̄oma ke? Terieŋgu faŋgu-na, mi gbāa biē Kirsa kū̄oma-i ka ce-ma saasorieŋ maama wei? Ma nu dei wei? ¹⁶ Na saa suō wuo da ŋ galla baa saasoro-i ŋ cie kuuduŋgu baa-yo wei? Ma nyegāaŋ Diiloŋ-nelma-na wuo: «*Ba hāi-i-na ba gbonu ce kuuduŋgu.*»* ¹⁷ ŋga umaŋ duō waa horre-na baa Itieŋo-i, Diiloŋ-Yalle ce-yo kuuduŋgu baa-yo.

¹⁸ Hielaŋ na nan̄ga-i figīiŋ-kakarkuoŋo-na. Nuōmbaŋ ceŋ āmbabalma maŋ, ma sa kpatalla ba kū̄oma-na, ŋga umaŋ duō ce figīiŋ-kakarkuoŋo-i, kuu dii ŋaa u cie gbomma fuō fereŋ kū̄oma yaa nuō-i. ¹⁹ Na saa suō wuo na kū̄oma yaa Diiloŋ-Yalle dū̄ŋgu-i wei? Diiloŋ-Yalle fande-i Diiloŋo'i hāa-na baa-de; dii dii na hōmmu-na. Na saa suō wuo na kū̄oma-i namaa maama si wei? ²⁰ Diiloŋo sāa-na sukpekpelluŋ. Terieŋgu faŋgu-na, taa na ce-yo bōi baa na kū̄oma-i.

7

Pol piiye cejällen-kū̄ŋgu

¹ Naŋ nyegāaŋ sebe maŋ hā-mi, i ka waŋ fuō maama yaa fiefie-i-na. Na ciēra wuo bibieŋ nuō da ŋ saa biē cieŋo ku faa. ² Ma miŋ ka waŋ mamaŋ, ma yaa daama: Da na ta na taara na hiel na nan̄ga-i kakarkuoŋo-na, bibieŋ nuō ŋ

* 6:16 Miwaan̄o jīnammaŋ-sebe (Genèse) 2.24

saaya η bie η yerrey cieņo, aa cieņo bi soņ u yerrey bōlo nuō. ³ Bibieņoņ saaya u tuō ce kumaņ u hā u cieņo-i u tuō ce-ku, aa cieņoņ bi saaya u tuō ce kumaņ u hā u bōlo-i u bi tuō ce-ku. ⁴ Ānsorre-na, cieņo sie gbāa ce kumaņ dōlaanu-yuō baa fuō fereņ kūōma-i; u bōlo maama. Aa bōlņo sie bi gbāa ce kumaņ dōlaanu-yuō baa fuō bi maama-i, u cieņ maama. ⁵ Unaa baa yagar unaņo muņgallammu-na. Mi saa yagar-ma da na'a na saa-ma wuō na ka bel na fere a da huōņgu cēlle a gbāa da na cārā Diiloņo-i fafamma aa suō cor baa na ānsorre-i di temma-i. Ni ma'i sī da na yaņ ku vaaya, na sie ji gbāa bel na fere, a ce dumaņo-na, *Sitāni ka hi-na guōl na gbeini-i. ⁶ Mi waañ nelma'i, ku saa ce ņaa mi guor-na na da na ce-ma de!

⁷ Coima saa fa, kuō nuōmba-i hiere baa naa waa sir-aamba meī temma-i, ku yaa naa dōlnu muō. ņga Diiloņo saa ce-ye kuuduōņgu hiere: U hāa unaņo daaku aa hā unaņo daaku. ⁸ Mamaņ dii mi da mi waņ-ma baa sir-aamba-i baa bikulcaamba-i, ma yaa daama: Da na tīe dei ņaa muōmiņ tīyāa dumaa mi saa bie cieņo, ku faa. ⁹ ņga nuōni maņ da η suō wuō η sie gbāa bel η fere, bie cieņo. Da η bie cieņo-i ku bōyaa η tīena η diei aa ce-maama ta ma ko-ni. Da ku bi waa cieņ nuō, η soņ. Da η soņ bibieņ-na ku bōyaa η tīe η diei aa be-maama ta ma ko-ni.

¹⁰ Bamaņ dii ānsorre-na aa waa Diiloņ-dūņ-baamba hiere, bafamba maama yaa daama; meī saa waņ-ma, Itieņo'i waañ-ma. Wuō cieņo saa saaya u hel u bōlo wulaa. ¹¹ Duo hel, u saa saaya u bie bōlņo naņo. Da kuō bibieņ maama dii-yuō, u bir u kā ba ka nunu ba-naa baa u bōlo-i. Aa bibieņ nuō η saa bi saaya η nanna η cieņo-i.*

¹² Meī fere-i, miņ ka waņ mamaņ baa banamba-i ma yaa daama: Da η hūu Diiloņ-maama-i, aa η cieņo saa hūu-

* 7:11 Niēņ Matie sebe-i-na 5.32.

ma, aa hūu-ma duo tīena baa-ni, η saa saaya η nanna-yuo wuo u saa hūu Diilonj-maama-i. ¹³ Kuuduonjgu yaa baa caamba-i; nuo da η hūu Diilonj-maama-i, aa η bolo saa hūu-ma, aa hūu-ma η da η tīena baa-yo, η saa saaya η hel u wulaa. ¹⁴ Boloj fajo temma-i, uη hūyāa-ma kertīecie soη-yuo, u piyaa Diilonjo-i. Aa cieηo maη saa hūu Diilonj-maama-i aa hūu-ma soη kertīeyieηo-na, u piyaa Diilonjo-i. Kuo ma saa naa waa dumaa, baa naa cira ba bisāimba-i sie gbāa pie Diilonjo-i a ne da ba piyaa-yo. ¹⁵ Ņga umaη duo u saa hūu Diilonj-maama-i, aa u tīenatieηo hūu Diilonj-maama-i, aa wuo fuo si dii u tīenatieηo maama-na, ba baa cie-yo; ba yaη u kā. Kufanjgu terieηgu-na, u tīenatieηo maη hūyāa Diilonj-maama-i, u yaa boloj-i wa, u yaa cieηo-i wa, uu dii u fereη nuo. Diilonjo bīe-na wuo na waa yaafēllen. ¹⁶ Da η yagar aa nyaar, naη ka gbāa kor η tīenatieηo-i wei? Ņ sie gbāa ce Diilonj nuo suo mafamma-i.

Tiyāaη na temma-i

¹⁷ Da ma hel daama-na, naη Ņa naa waa dumaa aa Diilonjo bī-na, na tīe dumei; Diilonjo yaa wuo ma ce dumaa. Mi wuora mi waη ma yaa-i terni-na hiere baa Diilonj-dūj-baamba-i.

¹⁸ Diilonjoη taa u bī-na huonjgu maη nuo-i, da kuo unaη nuo η naa *jā, baa yaη senserre ta di da-ni baa η *jāmma-i. Da kuo η saa naa bi jā, baa yaη senserre ta di da-ni wuo η saa jā, tīe dumaa, baa cira η jā. ¹⁹ Ņ jā o, η saa jā o, yunju si dii-kuo. Kumaη gbāaη, η baa yagar Diilonjo nuonjgu-i. ²⁰ Naη Ņa naa waa waama maη aa Diilonjo suo duo bī-na, na hieroηo-i hiere na saaya na tīe dumei. ²¹ Diilonjoη taa u bī-ni, da kuo nii naa waa korieη nuo, baa yaη ma jaη-ni. Ņga da ba hā-ni hūmelle-i η da η hel kōrsinni-na, hel-nie. ²² Na saa da, Itieηo-i Yesu-Kirsa duo bī korieηo maη, u jo ji ce nebiηo u wulaa, aa umaη duo waa nebiηo aa u bī-yo, u jo ji ce u korieηo. ²³ Diilonjo sāa-na sukpekpelluη, baa na

bir na ce nelbiliemba kōraaŋ namaa. ²⁴ Tobin̄ namaa, mi siē kar ku coima, naŋ waa dumaa aa Diiloŋo bī-na, waaŋ waama famma yaa-i u hūmelle-na.

Bamaŋ saa hi suur ānsorre-na

²⁵ Kumaŋ ŋaa bamaŋ saa hi suur ānsorre-na ba kūŋgu-i, mi ka piye celle kuō. Miŋ ka waŋ mamaŋ, ma saa hel Itieŋo nuŋ-nu, mei huōya-maama. Diiloŋo faa baa-mi, a ce huhurma si dii mi nelma-na.

²⁶ Mulīemaŋ maaraaya fiefie-i-na, mei wulaa ku bōyaa nuōmba tīē ba temma-i ba baa suur ānsorre-na. ²⁷ Da kuō cieŋo dii baa-ni tī, baa nanna-yuō. Da kuō cie sī baa-ni, baa dii ŋ yuŋgu-i cakūŋgu-na. ²⁸ Ku saa ce ŋaa da ŋ bie cieŋo-i ku balaan̄ de! Ku saa bi ce ŋaa cieŋ duō soŋ ku balaan̄ de! Ŋga bamaŋ suurii ānsorre-na ba ka mulīeŋ yaŋ siraamba-i ku'i cie miē na baa suur-dīē.

²⁹ Tobin̄ namaa, miŋ taaraŋ mi waŋ mamaŋ ma yaa daama: Huōŋgu saa tiraa tīē bōi. Terieŋgu faŋgu-na, a doŋ fiefie-i-na, caantaamba saaya ba waa ŋaa ba saa dii caamba. ³⁰ Bamaŋ kaalaan̄ ba ce ŋaa weima saa da-ba. Bamaŋ nyieŋ ba ce ŋaa ba hōmmu saa fē. Bamaŋ sāa bīmbīnni-i, ba baa haa ba naŋga nie. ³¹ Bamaŋ daaŋ miwaaŋo tōnō-i, ba baa haa ba naŋga yuō. Miwaaŋ daa uŋ yeŋ waama maŋ, u siē tiraa cō.

³² Mi sa taara ānjōguōma yu na hōmmu-i. Na saa da, umaŋ duō saa dii cieŋo, ŋ da u yii baa Itieŋo maacemma yaa yoŋ; u taara u ce kumaŋ dōlaanūŋ Itieŋo-i. ³³ Ŋga umaŋ duō dii cieŋo, u yii baa miwaaŋ daayo maama; u taara u ce kumaŋ dōlaanūŋ u cieŋo. ³⁴ A ce dumaan̄o-na uu dii sōmma hāi. Kuuduōŋgu yaa baa caamba-i, umaŋ duō saa soŋ, ŋ da u gbu u yii baa Itieŋo maacemma yaa yoŋ. U weima-i hiere ma kāa ka jūŋ Diiloŋo yaa nuō-i. Ŋga cieŋo maŋ duō soŋ, u yii baa miwaaŋ daayo maama; u taara u ce kumaŋ dōlaanūŋ u bōlō.

³⁵ Da na da mi piiye dumandē-i-na, mi taara namaa fafaanḡu'i. Na baa da niē sī mi taara mi cie-na, ma'i sī. Mi taara na nyaar Itienjo'i nuo-i baa huonḡa diei aa na ta na ce kumaḡ faa cemma.

³⁶ Fiefie-i-na, umaḡ duo ne da u dorḡo maama yuu u huonḡa-i, aa ne da fuo duo saa biē-yo ku ka ce kpelle u wulaa, u gbāa biē-yo, bāaniḡo sī. ³⁷ Ŋga umaḡ duo yiera-meī wuo u sa taara u dii cieḡo, aa ne da da ba boro baa u dorḡo-i ku sie ce bāaniḡo, aa u gbāa bel u fere cakūḡu-na, da kuo ma hilaa fuo fereḡ huonḡ-na, ku faa. ³⁸ Terienḡu faḡu-na, umaḡ duo jā u dorḡo-i ku faa, umaḡ duo hiel u naḡa u dorḡo maama-na, kufaḡu tiraa fa yaḡ.

³⁹ Casoiḡ nuonḡo-i, ḡ bolo duo waa cicēlma, ḡ sie gbāa kā ka soḡ yaḡa naḡa. Ŋga duo ku, nii dii ḡ fereḡ nuo, ḡ gbāa soḡ bibienḡo maḡ dolaanu-nie. Kumaḡ gbāaḡ, bibienḡo faḡo saaya u hūu Yesu maama-i. ⁴⁰ Ŋga meī wulaa duo tīe u saa soḡ, ku ka buo-yuo yaḡ duo kā ka soḡ bibienḡo naḡ-na. Mafamma-i meī huoya-maama, aa mi suyaa mie *Diilonḡ-Yalle bi dii baa muonḡo-i.

8

Cufien-kūoma maama-i

¹ Fiefie-i-na, i ka ne cufien-kūoma kūḡu-i. I hieronḡo-i i suo weima boi fuo ninsoḡo ḡaa naḡ waanḡ-ma dumaa, ḡga na saaya na suo wuo sasuomunḡu jo baa bolbolsinni, a ne da nelnyulmu ce i naḡ kaasinni Diilonḡ-hūmelle-na. ² Umaḡ duo tuo ne wuo fuo suo biḡkūḡu, u saa hi tuo suo ḡaa uḡ saaya u suo dumaa. ³ Ŋga umaḡ duo yaḡ Diilonḡo maama ta ma dolnu-yuo, Diilonḡo suo u yaa-i.

⁴ Terienḡu faḡu-na, cufien-kūoma-i i gbāa tie wuo-ma wei? I suyaa wuo cufēllu-i biḡkūḡu sī, aa tiraa suo wuo Diilonḡo dii u diei yoḡ! ⁵ Banamba daa ninanni ta ba buol-ni dorō-i-na baa hīema-na hiere wuo bafamba diiliemba

yaa-i. Bafamba wulaa diiliemba dii b̄oi aa yuntaamba bi dii b̄oi. ⁶ A ne da miē fuō miē wulaa, Diilonjo dii u diei yoŋ. U yaa i To-i. U'i hielaā b̄imb̄inni-i hiere aa i t̄ienaana fuō maa-na'i. Aa Itieŋo bi dii u diei, u yaa Yesu-Kirsa-i. Diilonjo cie u yaa hiel b̄imb̄inni-i hiere aa fuō barguo yaa nuō-i iŋ yeŋ cicēlma dumandē-i-na. ⁷ ŋga i hieroŋo saa suō wuo cufēllu-i b̄iŋkūŋgu s̄i. Banamba miēŋ cufieŋa-i a ce ji hi baa nyuŋgo, da ba ta ba wuo cufieŋ-kūōma-i ba ta ba jōguoŋ cufieŋa maama, aa da ŋaa ba guōla ba Diilon-ŋūmelle-i. Ba saa hi naŋ kaas̄inni yogo ku'i juoŋ baa ānjōguōma famma-i. ⁸ A ne da ku saa ce ŋaa niwuoni yaa gb̄āa piē-ye Diilonjo-na. Die saa wuo, kunanŋu sa hel-yiē, die bi wuo, kunanŋu sa suur-yiē.

⁹ Naŋ yeŋ na ferēŋ nuō dumaa ta na ce kumaŋ dōlaanuŋ-ŋei, gb̄āaŋ bamaŋ saa hi naŋ kaas̄inni yogo Diilon-ŋūmelle-na, na baa ji b̄iena ba Diilon-ŋūmelleŋ-kūŋgu-i. ¹⁰ ŋaa bamaŋ saa hi naŋ kaas̄inni-i yogo, unaa k̄ā ka da nuōni maŋ suyaŋ yiēŋgu ŋ t̄ienaana t̄inniŋ-dūŋ-nu ta ŋ wuo kūōma; fuō u siē bi k̄ā na ta na wuo wei? ¹¹ Duō wuo aa u huōŋga saa ji hūu-ma, naŋ s̄osuōmuŋgu'i saa jo baa mafamma-i wei? Nuōŋei cie u k̄osuōŋ u ferē. A ne da *Kirsa kuu fuō bi maama-na. ¹² Da na ta na ce gbomma famma-i Diilon-dūŋ-baamba maŋ saa hi naŋ kaas̄inni-i yogo na guōl ba gb̄eini-i Diilon-ŋūmelle-na, na saaya na suō wuo na ce-ma Kirsa fuō ferē yaa nuō-i. ¹³ Ku'i cie na da muō da mi suō wuo da mi wuo daaku-i, mi ka guōl meljo gb̄eini-i Diilon-ŋūmelle-na, mi ne ku b̄iŋkūŋgu-i aa yaŋ-ku; mi siē tiraa dii-ku mi nuŋgu-na.

9

Kumaŋ saaya baa Yesu p̄p̄uərbiemba-i

¹ Muō mi siē gb̄āa ce kumaŋ dōlaanu-miē wei? Yesu *p̄p̄uərbiŋoŋ muō s̄i wei? Mi saa da Itieŋo-i Yesu-i baa mi

yufelle-i wei? Miņ cie maacemma maņ hã Itieņo-i, ma'i sī namaaņo-i wei? ² Banaņ da ba fi'a ba saa hūu-ma wuo Yesu pōpuorbiloņ muo, namaa fuo na saaya na hūu-ma. Naņ hūyāa Itieņo maama-i mi wulaa, ku yaa pigāaņ wuo Yesu pōpuorbiloņ muo.

³ Bamaņ ciera mi maacemma saa fa, miņ ka waņ ma-maņ baa-ba ma yaa daama: ⁴ Yesu pōpuorbien miēņo-i i sa wuo wei? I sa nyoņ wei? ⁵ Mi saa saaya mi jā cieņo Diiloņ-dūņ-baamba-na u tuo wuora baa-mi ņaa Yesu pōpuorbienbaņ ceņ-maņ dumaa baa Itieņo hāmba-i a naara Pier wei? ⁶ Sisō muo baa Barnabasi-i yoņ, miemei saaya i ce maacemma-i a taara i nuņ-juuru-i? ⁷ Naņ siire, na nuo wuo molo kãa sorosīmma-na aa tuo pã u fere wei? Sisō melē daayo sūo tibinni-i aa u sa wuo ni bieņa-i? Da ma'i bi sī āncīinaņ daayo sa nyoņ u muoru nōno-i? Na nuo-ma dede wei?

⁸ Miņ waņ nelma maņ daama-i, nelbiliemba'i jogaaņ dumaaņo-na yoņ wei? Ma sī maaduoma famma yaa bi nyegāaņ *Moisi *āņjīnamma-na ke? ⁹ Ma nyegāaņ āņjīnamma-na ninsoņo wuo: «*Niiņ duo tuo muo dīmma-i ņ saa saaya ņ vaa u nuņgu-i.*»* Ku ce namaa na'a Diiloņo kaalaaya niimba yaa aa waņ mafamma-i wei? ¹⁰ Ma sī nel daama waaņ a vii miemei ke? Coima saa fa, ma fuliinu miemei. Ma sī umaņ duo tuo kū, u suyaa wuo u ka da bīņkūņgu ku'i cie u tuo kū ke? Nuo da ņ suo wuo naņ dīmma cie dedieni hiere, ņ waa hie kã wuo naņ ka muo-ma? Da ņ da umaņ muyaaņ u dīmma-i, u suyaa kerre wuo u ka da belle-mei ku'i cie. ¹¹ Iņ cie Diiloņ-maacemma-i na hōlma-na, kuu dii ņaa i duu dīmma. Da ņ duu dīmma-i, ņ saa saaya ņ kar-ma wei? ¹² Bamaņ wuyaaņ na nagāņ-niini-i wuo ni vii-ba, ni vii miēņo-i yaņ bafamba-i. ņga

* 9:9 Āņjīnamma tiyemmar-šebe (Deutéronome) 25.4; Tim. dīē. 5.17-18

i fīnaaŋ aa bel i mulīēma-i nammu hāi. I sa taara *Kirsā *Neldōdōlma bir baa ma huonŋu ku'i cie i hīrā i mulīēma-i.

¹³ Ma sī na suyaa kerre wuō bamaŋ cieŋ maacemma-i *Diilodubuō-i-na, ba niwuoni hel Diilodubuō yaa nuō-i ke? Aa suō wuō *Diilojigāntaamba niini bi hel ba maacemma'i nuō-i ke? ¹⁴ Kuuduōŋgu yaa baa bamaŋ waŋ Neldōdōlma-i. Itieŋ wuō ba ta ba wuo ma'i nuō-i.†

¹⁵ Na nagāŋ-niini vii-mi, ŋga mi niē-ni aa yaŋ-ni. Baa na da niē sī mei taara na ta na hā-mi bīŋkūŋgu ku'i cie mi ta mi waŋ nel daama-i de! Ma'i sī. Aa mi da mi cārā na wulaa, bōlbōl mi ku. Miŋ waŋ Diilonŋ-nelma-i gbāŋgbāŋ mi sa hūu bīŋkūŋgu, ku fē mi huōŋga-i. Aa molo sie gbāa ce mi yaŋ kufaŋgu-i. ¹⁶ Mi sie gbāa gbelieŋ mi fere wuō mi waŋ Neldōdōlma. Maacemma namma-i, ku dōlaanu-mie o, ku saa dōlnu-mie o, mi ka ce-ma. Aa da mi saa ce-ma, sūlma haraa-mie. ¹⁷ Kuō muōmei naa sire mi fereŋ nuō ta mi ce-ma, mii naa saaya baa pāmma, ŋga mei saa sire mi fereŋ siremma, Diilonŋo'i ciera mi ce-ma. ¹⁸ Terieŋgu faŋgu-na, mei maacemma sullu yaa hadu-i? Du yaa a waŋ Diilonŋ-nelma-i gbāŋgbāŋ, mi baa hūu bīŋkūŋgu a ne da mii naa saaya mi hūu.

¹⁹ Mii dii mi fereŋ nuō, ŋga mi cie mi fere na hieronŋo-i na kōrieŋ muō da mi gbāŋ da nuōmba bōi hā Kirsā-i. ²⁰ Da mi waa baa *Yuifubaa-ba-i, mi ce mi fere Yuifuyieŋ muō da mi gbāŋ da-ba. Na saa da, Moisi ānjīnamma sie gbāa yuu-mi baa weiima, ŋga da mi waa baa bamaŋ wuōyaŋ-manŋ, mi ta mi wuō-ma da mi gbāŋ da-ba. ²¹ Kuuduōŋgu yaa baa bamaŋ sa suyaŋ Moisi ānjīnamma-i, da mi bi waa bafamba hōlma-na, mi ce mi fere ba temma-i da mi gbāŋ da-ba. Ku saa ce ŋaa mi taara mi cira mi cīnaana Diilonŋo ānjīnamma-i de! Ma'i sī. Mi wuō ma yaa-i Kirsā wuōsaŋgu-na. ²² Da mi waa baa bamaŋ saa naŋ kaasīnni

† ^{9:14} Niēŋ Like sebe-i-na 10.7.

yogo Diiloŋ-hūmelle-na, mi ce mi fere ŋaa mei fere-i mi saa hi naŋ kaasīnni yogo, da mi gbāŋ da-ba. Da mi suur terieŋgu terieŋgu, mi ce mi fere terieŋgu faŋgu taamba temma, da mi gbāŋ da banamba kor-bei. ²³ Mi ce daama-i hiere Neldōdōlma da ma gbāa hi terni-i hiere aa muōmi bi da mi kūŋgu-i.

²⁴ Na suyaa wuō gbaruntaamba gbar hiere, ŋga umaŋ duō ta yaŋ banamba-i u yaa yaraa; aa ba pā u yaa-i. Terieŋgu faŋgu-na, gbāaŋ ba baa ta aa yaŋ-na. ²⁵ Bamaŋ taaraayaŋ ba ka finu gbaruŋgu-na, ba hīrā mulīema-i ku tigiima-na. Ba ce mulīema famma-i da ba ka da kumaŋ ku sa gbāŋ bīenammas. A ne da miē iŋ donyaŋ kumaŋ, ku sa bīena da. ²⁶ Ku'i cie na da muō miŋ gbar mi kā, mi sa gbar mi yuŋ-nu. Mi saa baa ciekūrāŋo maŋ sa jafāaŋ u yuŋ-nu. ²⁷ Mi ce mi kūōma-i kpāncōlgūō aa mi suō mi fereŋ belma. Mi sa taara da mi ji waŋ Diiloŋ-nelma-i tī baa banamba-i muōmi hel hōntōbiloŋo.

10

*Yaay cufi*ŋa buolma-i

¹ Tobiy namaa, mamaŋ daa i bīncuōmba-i *Moisi bāaŋgu-na, mi taara na suō-ma hiere. Duherru nandu naa cīnnu-bei a saaŋ-ba ba kā ka karnu dāmman-nuoraan-gu-i.

² Ku cie ŋaa ba *baatiseŋ duherru-na baa dāmman-nuoraan-gu-na a ce kuuduōŋgu baa Moisi-i. ³ Ba hie-roŋo-i ba wuyaa Diiloŋ-niiwuoduōni, ⁴ aa nyōŋ Diiloŋ-hūnduōma. Hūmma famma taa ma hel tāmpēlleŋ, aa tāmpēlle fande yaa waa *Kirsa-i. U waa baa-ba terni-na hiere. ⁵ Mafammaŋ fie ce, ba fōŋgūō saa ta ba ce Diiloŋo huōŋga-i, ku'i cie ba wuōra ku dii *hīekuraan-gu-na.

⁶ Nel daama cie da ma pigāaŋ-ye wuō i saa saaya i yaŋ āmbabalma cemman-maama ta ma dōlnu-yiē ŋaa maŋ taa ma dōlnu i bīncuōmba-i dumaa. ⁷ Baa na ta na buol

cufieṅa-i ṅaa i bīncuōmbarṅ taa ba ce dumaa. Diiloṅ-nelma waanṅ-ma wuo: «Ba tīēnaana wuo niiwuoni-i aa nyōṅ kolma-i. Baṅ juō wuo tī, ba sire ce ba bāanṅu-i.»* 8 Baa na yaṅ i tie ce figīiṅ-kakarkuoṅo-i ṅaa i bīncuōmba naṅ ceṅ dumaa. Ba cie ku yaa-i nuōmba neifieṅ-cīncieluo baa di diei nuōmba nuōsiba ndii kuu-bei yinduōṅgu-na.† 9 Baa na yaṅ i feṅ Kirsa-i ṅaa i bīncuōmba naṅ fieṅ-yo dumaa a ce jēnaamba doṅ-ba ko-ba.‡ 10 Baa na ta na waana ṅaa i bīncuōmba naṅ waanaṅ dumaa, a ce *dōrpōpōrbiloṅo maṅ kuōṅ nuōmba-i u jo ji ko-ba.§

11 Nel daama cie nuōmba da ba gbāa suō ba fereṅ belma. Ba nyegāanṅ-ma da ba gboya miē maṅ piyaa miwaanṅo tīmma-i. 12 Terieṅgu faṅgu-na, umaṅ duō tuō ne wuo sī fuō yieraaya u gbēiniṅ, u gbāṅ u baa ji cii. 13 Mamaṅ guōlaanṅ nelbiliemba gbēini-i Diiloṅ-hūmelle-na, ma yaa bi guōlaanṅ namaa niini-i. Iṅga Diiloṅo-i nunni hāi tieṅo sī; u sie yaṅ ma jīnya-nei. Kumaṅ da ku ta ku guōl na gbēini-i, u ka kāyā-nei aa pigāanṅ-na naṅ ka ce dumaa hel-kuō.

14 Mi jēnaanṅ namaa, terieṅgu faṅgu-na, jande, nieṅ cufieṅa buolma-i aa na yaṅ-ma. 15 Mi suyaa miē na suō kuyunṅu ku'i cie mi ta mi piye baa-na dumandē-i. Miṅ waṅ mamaṅ, namaa fere-i nieṅ-maṅ na ne, coima wei? 16 Die tie wuo Itieṅo niiwuoni-i, iṅ jaal Diiloṅo-i ciṅga maṅ maa-na-i, ka sa pigāanṅ wuo Kirsa tām̄ma yaa cie i waa u horre-na wei? Iṅ bi calnuṅ *buruo maṅ baa i-naa, u'i sa pigāanṅ wuo Kirsa kūōma yaa cie i waa u horre-na wei? 17 Buruo diei dii; iṅ fie ciinu, i wuo burduōṅo faṅo yaa-i. Ku yaa pigāanṅ wuo ii dii horduōleṅ.

* 10:7 Helmaṅ-sebe (Exode) 32.6
maṅ-sebe-i-na (Nombres) 25.1-9.
maṅ-sebe-i-na (Nombres) 21.4-7.
maṅ-sebe-i-na (Nombres) 17.6-14.

† 10:8 Niēṅ Kām-
‡ 10:9 Niēṅ Kām-
§ 10:10 Niēṅ Kām-

¹⁸ Nieŋ *Isirahel-baamba-i, ba mumbuolmuŋ-terienġu-i Diilonġ-kūŋgu, a ce dumaanġo-na, bamaŋ wuyaan bĩmbaamba maŋ baŋ koŋ-baŋ terienġu-na, kutaamba dii Diilonġ horre-na. ¹⁹ Ku saa ce ŋaa mi taara mi cira cufēllu-i baa du kūōma-i nii dii baa yuŋgu waama namma, ²⁰ ma'i sī. ŋga mi taara mi cira baŋ koŋ bĩmbaamba maŋ cufieŋa-na, ba sa ko-ba ba hã Diilonġo, ba ko-ba ba hã *jĩnabaa. A ne da mi sa taara weima waa na hõlma-na baa jĩnabaa-ba-i. ²¹ Na sie gbãa nyõŋ baa Itienġo ciinġa-i aa miel nyõŋ baa jĩna ba kaanġa-i. Na sie gbãa wuo Itienġo niiwuoni-i aa tiraa miel wuo jĩna ba niini-i. ²² Die vaaya kufanġu-i, Itienġo huõŋga ka du baa-ye; a ne da i sie gbãa fi baa-yo.

Yaar i tie kãyã i-naa Diilonġ-hũmelle-na

²³ Na ciera bĩŋkũŋgu saa nyaa-ye. Ninsoŋo, bĩŋkũŋgu saa nyaa-ye, ŋga bĩmbĩnni hieroŋo saa fa baa-ye. Bĩŋkũŋgu saa nyaa-ye, ŋga bĩmbĩnni hieroŋo sa ce i naŋ kaasĩnni Diilonġ-hũmelle-na. ²⁴ Neliẽŋo neliẽŋo, u saaya u tuõ taara banamba fafaanġu, u baa tuõ ne fuõ kũŋgu-i.

²⁵⁻²⁶ Ma nyegãanġ Diilonġ-nelma-na wuo: «*Miwaanġo-i baa u huõya-niini-i hiere Itie fuõ niini-i*»*, a ce dumaanġo-na, da na da kūōma maŋ sanġa-na, na baa cira na yuu ma sĩnni-i, na sãa na wuo; na baa jaana na hõmmu-i.

²⁷ Moloŋ duõ bĩ-ni wuo ŋ kã na ka wuo niiwuoni, da kuõ kutienġo saa hũu Yesu maama-i, da ŋ kã, da ba hã-ni kumaŋ, ŋ baa jaana ŋ huõŋga-i, ŋ hũu ŋ wuo fieya aa ŋ baa yuu moloŋo baa weima. ²⁸ ŋga moloŋ duõ da tũnu-nie wuo kũõŋ daama-i cufēlluŋ-kũōma, ne kutienġo-i aa ŋ yan; baa wuo. Da ŋ wuo, ŋ ka hã kutienġo-i añjõgõbabalamma. ²⁹ Mi

* ^{10:25-26} Gbeliemaŋ-nalãanġu (Psaume) 24.1

saa ne namaa ānjoguoma aa piiye, mi niē umaŋ gbuoya-nei fuo maama'i aa piiye.

Unaa gbāa cira: «Da kuō bīŋkūngu saa nyaa-mi, ma da niē na'a mi saa saaya mi wuo daaku-i, wuo da mi wuo-ku mi ka hā unajo ānjogobabalamma? ³⁰ Da mi da kuuwuongu-i aa jaal Diilonjo-i aa suō da mi wuo-ku, ma ce niē unaa jo ji tuō gāŋ baa-mi wuo mi ciē niē wuo-ku?» ³¹ Mi gbāa waŋ mamaŋ, ma yaa daama: Na wuo wa! Na nyōŋ wal Sisō da na ta na ce bīŋkūngu bīŋkūngu, na saaya na ta na ce-ku Diilonj-yerre fafaan-*nu*. ³² Baa na yaŋ na ciluō tuō guōl banamba gbeini-i; u baa guōl *Yuifu ba niini-i, u baa guōl *niēraamba niini-i, u baa bi guōl Diilonj-dūŋ-baamba niini-i. ³³ Taa na ce mei temma: Muōmi vaa mi fere weima-na hiere ta mi ce kumaŋ kāayāŋ nuōmba-i. Mi sa taara mei fafaangu, mi taara nuōmba-i hiere ba fafaangu Diilonjo duō kor-ba.

11

¹ Muōmiŋ biyaa *Kirsa maama-i dumaa, namaaŋo-i biyaaŋ mei bi maama-i dumei.

Ciēŋo saaya u suuye u yuŋgu-i Diilocārālle-na

² Kasi saa da-na: Miŋ waŋ nelma maŋ baa-na, na wuo ma hūmelle-i. Weima-na hiere mi nelma sa karaanu-nei. ³ ŋga mi taara na suō wuo *Kirsa yaa nuōmba-i hiere ba yuŋgu-i. Bibiēŋo yaa ciēŋo yuŋgu-i aa Diilonjo yaa Kirsa yuŋgu-i. ⁴ Bibiēŋ nuō da ŋ yaŋ ŋ cucūŋgu-i ŋ yuŋgu-na aa ta ŋ cārā Diilonjo-i, sisō ta ŋ waŋ Diilopōpuōruŋgu-i, kuu dii ŋaa ŋ saa kāŋ Kirsa yaa-i. ⁵ Aa ciēŋ duō yaŋ u yuŋgu-i gbāŋgbāŋ aa tuō cārā Diilonjo-i sisō duō yaŋ-ku aa tuō waŋ Diilopōpuōruŋgu-i, kuu dii ŋaa u saa kāŋ u bōlō yaa-i, a ne da u yaa u yuŋgu-i. Ciēŋo faŋo temma dii ŋaa ciēŋo maŋ cirii u yuŋgu-i. ⁶ Ciēŋo maŋ duō u sa taara u vaa bīŋkūngu u yuŋgu-na, u sa hāyā-kuō bōlbōl

wei? Ŋga i suyaa wuo ciɛŋ duo cir u yuŋgu-i, siso duo hāyā-kuo, ku da-yo senserre, terienḡu faŋgu-na bɔlbɔl u tuo suuye-kuo. ⁷ Bibienḡo yaa Diilonḡo nabierenḡo-i, u yaa pigāaŋ Diilonḡo fafaanḡu-i, a ce dumaanḡo-na, duo tuo cārā Diilonḡo-i, u saa saaya u suuye u yuŋgu-i. Aa ciɛŋo pigāaŋ bibienḡo fafaanḡu. ⁸ Na saa da, Diilonḡo saa hiel bibienḡo-i ciɛŋ-na, u hielaa ciɛŋo yaa bibienḡo-na. ⁹ Aa ku saa ce ŋaa ba maa bibienḡo yaa a hā ciɛŋo-i de! Ba maa ciɛŋo yaa a hā bibienḡo-i. ¹⁰ Terienḡu faŋgu-na, ciɛŋo saaya u ne *dɔrpɔpuɔrbiemba-i aa tuo suuye u yuŋgu-i a pigāaŋ u munyierammu-i. ¹¹ Ŋga na saaya na suɔ wuo Itienḡo wulaa, bibienḡo sie gbāa muo sāntorma baa ciɛŋo-i, aa ciɛŋo sie bi gbāa muo sāntorma baa bibienḡo-i. ¹² Mi taara mi cira, ciɛŋo hilaa bibienḡo-na aa bibienḡo hel ciɛŋ-na, aa ba hāi-i-na hiere ba hilaa Diilonḡo-na.

¹³ Namaa fere-i niɛŋ-kuŋ na ne! Ciɛŋ duo yaŋ u yuŋgu-i u saa suuye-kuo aa tuo cārā Diilonḡo-i, ku biyaa wei? ¹⁴ Ma sī na daa bibienḡo yukuɔsīŋ da ni tu cor ku ta ku da-yo senserre ke? ¹⁵ A ne da ku'i saaya caamba-i. Diilonḡo hāa bafamba-i yukuɔsīnni-i ni da ni ta ni suuye ba yunni-i. ¹⁶ Umanḡ duo u dii nuharuŋgu nel daama-na, kutienḡo saaya u suɔ wuo Diilonḡ-dūŋ-baamba-i terni-na hiere a naara mie fere-i i ce-ma dumei.

Itienḡo niwuoni maama-i

¹⁷ Miŋ ka dii mi nuŋgu-i mamanḡ nuɔ-i fiefie-i-na, mi sie gbelienḡ-na. Na tigiima sa kāyā-nei Diilonḡ-hūmelle-na, ma guɔla-nei. ¹⁸ Mi nuɔ ba'a da na tigiinḡ na-naa, banamba bɔ ba deŋ, aa mi suyaa mie ma gbāa ce. ¹⁹ Mi suyaa mie na saaya na bɔrɔ ku yaa bamanḡ nyaarāa Diilonḡo-na ba ka suɔ. ²⁰ Da na jānu na-naa da na wuo Itienḡo niwuoni-i, na sa wuo-ni niŋ saaya ni wuo dumaa. ²¹ Niiwuonḡ da ni hi wuoma, na kā ka bie na juurumbaa. A ce dumaanḡo-na,

banarj da ba ce ba tīe baa nyulmu-i aa banamba wuo ye aa nyɔŋ ye ta ba ce koŋhiliingū. ²² Da na da na sa taara na cal baa moloŋo, bige-i cie na sa wuo dii na cīnnij aa ta na jo? Sisɔ na taara na bīēna Diiloŋ-dūŋ-baamba yerre yaa wei? Bige-i cie na ta na ture sūntaamba yammu-i? Na'a mi waŋ wuo niē baa-na? Na taara mi gbeliēŋ-na wei? Mi siē siē aa gbeliēŋ-na.

²³ Miŋ daa mamaŋ Itieŋo wulaa aa waŋ-ma baa-na ma yaa daama: Baŋ ŋa naa saaya ba bel Itieŋo-i Yesu-i isuɔŋgu maŋ nuɔ-i, wuo biē *buruo ²⁴ aa jaal Diiloŋo-i, aa bīlnu-yuɔ aa cira: «Mi kūɔma yaa daama-i miŋ hāŋ-naŋ baa-ma, taa na ce miŋ cie kumaŋ daaku-i mi maama ta ma tīenu-nei.» ²⁵ Baŋ juɔ wuo niwuoni-i tī, wuo biē duvēŋo ciŋ-na hā-ba aa cira: «Ba ka bel-mi ko-mi. Mi tām̄ma maŋ ka kūnna, kuu dii ŋaa ma yaa daama-i ciŋga-na. Diiloŋo ka bel u *tobisīfelenni-i baa ma yaa-i. Da na ta na nyɔŋ-yo huɔŋgu huɔŋgu, na ce miŋ cie kumaŋ daaku-i mi maama tīenu-nei.» ²⁶ Na saa da, aa Itieŋo suɔ duɔ bir jo, huɔŋgu huɔŋgu, da na wuo buruo-i wuoŋ daama temma-i aa nyɔŋ duvēŋo-i, na waŋ u kuliingū maama yaa dumaŋo-na. ²⁷ Ku'i cie na da umaŋ duɔ waa waama namma aa wuo Itieŋo buruo-i, sisɔ aa nyɔŋ Itieŋo duvēŋo-i, kutieŋo saa kāŋ Itieŋo kūɔma-i baa u tām̄ma-i hiere; a ce dumaŋo-na, Diiloŋo ka yuu-yo. ²⁸ Terieŋgu faŋgu-na, nelieŋo nelieŋo, u saaya u ne u fere igēna aa suɔ duɔ wuo buruo daayo-i aa nyɔŋ duvēŋ daayo-i. ²⁹ Umaŋ duɔ saa kāŋ buruo daayo-i baa duvēŋ daayo-i wuo Itieŋo kūɔma*, aa suuye u yufieŋa-i a wuo-ni, Diiloŋo ka gāŋ baa-yo. ³⁰ Ku'i cie na da jaamba-i baa jeiliemba maaraaya na hɔlma-na baa

* ^{11:29} verse daayo gbāa bi nu nuŋ daama-i: «Umaŋ duɔ saa kāŋ Itieŋo horre-i aa suuye u yufieŋa-i wuo buruo daayo-i aa nyɔŋ duvēŋ daayo-i, Diiloŋo ka gāŋ baa-yo.»

kuliingu-i hiere. ³¹ Kuᵛ i taa i ne i fere igēna aa suᵛ tie wuo, Diiloᵛo naa waa hie tuᵛ gāᵛ baa-ye? ³² Ņga Diiloᵛo sa taara i ka caa baa banamba-i ku'i cie u tuᵛ gāᵛ baa-ye u dii-ye hūmelle-na.

³³ Tobij namaa, terieᵛgu fanᵛgu-na, da na jānu na-naa da na wuo Itieᵛo niiwuoni-i, ciyaᵛᵛ na-naa. ³⁴ Nyul da mu waa umaᵛ nuᵛ-i, u wuo dii u cīiᵛ-nu aa u tuᵛ jo, ku yaa da na ji jānu na-naa u sie cāl Diiloᵛo ji tuᵛ gāᵛ baa-yo.

Nelma maᵛ tīyāa, da mi kā mi ka fielnu-mei.

12

Diiloᵛ-Yalleᵛ hāᵛ nuᵛmba-i fōᵛgᵛbaa-ba maᵛ

¹ Tobij namaa, mi nuᵛᵛgu ka hi *Diiloᵛ-Yalle maacemma yaa fiefiē-i-na; mi taara ma kaala na wulaa. ² Na suyaa wuo naᵛ ᵛa na'a na saa hi hūu Itieᵛo maama-i na taa na gbar na nyaanu tīnni, a ne da nunni sī baa-ni ni ta ni piye.

³ Ku'i cie mi ta mi taara mi waᵛ-ma baa-na mie Diiloᵛ-Yalle sie gbāa waa moloᵛ-na aa kutieᵛo wuo Yesu dāᵛgāᵛ! Ma sie gbāa ce. Aa molo sie bi gbāa cira Yesu yaa Itieᵛo-i, da Diiloᵛ-Yalle saa dii-ma u nuᵛ-nu.

⁴ Diiloᵛ-Yalleᵛ hāᵛ nuᵛmba-i fōᵛgᵛbaa-ba maᵛ ba ta ba ce Diiloᵛ-maacemma-i baa dii sīnni bᵛi, ᵛga Diiloᵛ-Yalduᵛl daade yaa hāᵛ-baᵛ baa-ba. ⁵ Maacemma sīnni dii bᵛi, ᵛga ma ce hā Yunteduᵛᵛo yaa-i. ⁶ Āncemma dii bᵛi, ᵛga Diiloduᵛᵛo faᵛo yaa hāᵛ i hieroᵛo-i ku fōᵛgᵛ-i i tie ce-ma. ⁷ Diiloᵛo hāa-ye fōᵛgᵛbaa i yuᵛ-niᵛ i tie fa i-naa maama. Fōᵛgᵛbaa-ba famba yaa pigāᵛ Diiloᵛ-Yalle maacemma-i. ⁸ Diiloᵛ-Yalle ce unaᵛo nelnurāᵛo, aa ce unaᵛo ānsuᵛmantieᵛo. ⁹ Diiloᵛ-Yalduᵛl daade hā unaᵛo fōᵛgᵛ-i u haa u naᵛga-i Diiloᵛo-na ninsoᵛ-haama, aa hā unaᵛo fōᵛgᵛ-i u tuᵛ sire jaamba. ¹⁰ Di hā unaᵛo fōᵛgᵛ-i u tuᵛ gbā u ce himma, aa hā unaᵛo u tuᵛ ce Diiloᵛᵛpuᵛrni, aa hā unaᵛo u tuᵛ suᵛ Diiloᵛ-maacemma-i u bᵛᵛ-mei baa

*jīna ba maama-i. Di hã unarjo fõngũo-i u tuo gbã u piiye nelfelemma, aa hã unarjo u tuo gbã u hielnu-mei. ¹¹ Diilõj-Yal daade yaa cieᅇ mafamma-i di diei yõj. Fõngũo maᅇ duo dõlnu-die di hã-ni baa u yaa-i.

Diilõj-dũᅇ-baamba dii ᅇaa nelfifõjõ

¹² Terni bõi dii nelieᅇ nuo ᅇ kũõma-na. ᅇga ni gbuõnu hiere ce kũõduõma. Terᅇ daani-i baa ni ciinumma-i ni gbuõnu ce nelduõᅇ. Bamaᅇ hũyãa *Kirsã maama-i baa dii dumei. ¹³ I hierõᅇ-i hiere i daa batemu-i Diilõj-Yalduõl daade' i nuõ-i a gbonu ce ᅇaa nelduõᅇ; *Yuifubaa o, *nieraamba o, kõraamba o, nebimba o, Diilõj-Yalduõl daade yaa dii i hõmmu-na. ¹⁴ Nelbilõᅇ kũõma-i terieᅇᅇgu diei sī, terni bõi gbuõnu ce-ma. ¹⁵ Gboluõᅇ da ku cira: «Muõ sī narᅇga-i, mi nuᅇᅇgu si dii kũõma-na», gbãᅇᅇgbãᅇ sī wei? Kufarᅇᅇgu gbãa bõ ku deᅇ wei? ¹⁶ Tũᅇ da ku cira: «Muõ sī yufelle-i, mi nuᅇᅇgu si dii kũõma-na», ku saa kar coima wei? ¹⁷ Kuõ nelbilõᅇ kũõma-i hiere maa naa waa yufelle yõᅇ, ii naa tie nu nie? Aa kuõ maa naa waa hiere tũᅇᅇgu, ii naa tie nu hũlãarᅇᅇgu-i nie? ¹⁸ Na saa da, Diilõᅇ saa ma-ye u yuᅇ-nu. U maa-ye kuᅇ dõlaanu-yuõ dumaa; a sõᅇᅇlnu i terni-i uᅇ taaraᅇ ni waa kusuõᅇ-nu. ¹⁹ Kuõ terieᅇᅇgu diei waa nelbilõᅇ-na, baa naa saa ta ba bī u kũõma-i wuõ kũõma. ²⁰ Terni bõi dii nelbilõᅇ kũõma-na, ᅇga ni gbuõnu ce kũõma diei.

²¹ Yufelle sie gbãa gbẽ narᅇga-i wuõ: «Mi sa taara-nie.» Yuᅇᅇᅇgu sie bi gbãa gbẽ gboluõᅇᅇgu-i wuõ: «Mi sa taara-nie.»

²² Iᅇ neᅇ terni maᅇ i kũõma-na wuõ yuᅇᅇgu si dii-nie, ni yaa faarᅇ i maama-i ni yarᅇ. ²³ Iᅇ'a i sa kãᅇ terni maᅇ, i bel ni yaa-i fafamma. Iᅇ fuo nimaᅇ aa i sa sie warᅇ ni maama, i ne ni yaa-i fafamma ²⁴ a ne da terni maᅇ niifuoni sī i sa ne-ni dumaarᅇ-na. Iᅇ'a i sa kãᅇ terni maᅇ i kũõma-na, Diilõᅇ maa-ye aa ce terni fanni waa baa yuᅇᅇgu. ²⁵ U saa

tuō taara i kūōma terni muo sāntorma baa ni-naa; u taa u taara ni ta ni jōguōj ni-naa maama aa ta ni fa ni-naa maama. ²⁶ Terieŋgu diei da ku ta ku jaŋ, terni nanni ce kuuduōŋgu baa-ku hiere. Da ba ce terieŋgu diei bōi, ninnanni hōmmu bi fē hiere. ²⁷ A ne da namei Kirsa kūōma-i. Na hieroŋo-i hiere naa dii baa na terni u kūōma-na. ²⁸ Ku'i cie na da Diiloŋo hāa nuōmba-i ba da-ba-deŋ maacemma u dūŋgu-na. U duōj ce banamba Yesu *pōpuōrbiemba igēna, aa ce banamba ta ba ce u pōpuōruŋgu, aa ce banamba Diilonelpigāataamba, banamba ta ba ce gberε-weima, banamba ta ba sire jaamba, banamba ta ba kāyā nuōmba, banamba yaataamba, banamba bi ta ba piye nelfelemma. ²⁹ Ba hieroŋo-i Yesu pōpuōrbiemba wei? *Diilopōpuōrbiemba wei? Ba hieroŋo-i nelpigāataamba wei? Ba ce gberε-weima wei? ³⁰ Ba hieroŋo-i ba sire jaamba wei? Ba gbā ba piye nelfelemma-i wei? Ba gbā ba hielnu-mei wei? ³¹ *Diiloŋ-Yallej hāj nuōmba-i fōŋgōbaa-ba maŋ, gbāaŋ na da bamaŋ faa yaŋ bei. Gbāaŋ na da bamaŋ kāayāŋ nuōmba-i ba yaŋ. Mi ka pigāaŋ-na kumaŋ yuŋgu yaŋ hiere; ku yaa ŋaa nelnyulmu-i.

13

Nelnyulmu

¹ Halle da ŋ fie ta ŋ nu nelma-i hiere hīema-na ka cor baa *dōrpōpuōrbiemba maama-i, da kuō nelnyulmu si dii-nie, ŋ ce gbāŋgbāŋ. Dumaŋo-na nii dii ŋaa joloŋo maŋ baŋ mar-oŋ ba yuŋ-nu, sisō kpoŋo maŋ baŋ mar-oŋ ba yuŋ-nu; u tuō du u ce ijieni nuōmba tūnni-na yoŋ. ² Da ŋ fie ta ŋ gbāŋ ŋ ce Diilopōpuōrni-i; aa ta ŋ suō weima-i hiere, aa bi ta ŋ suō Diiloŋo kusūŋgu-i, da ŋ fie haa ŋ naŋga-i Yesu-i-na fuō a gbāa ta ŋ ce tānni ta ni forra, nelnyul da muō muu si dii-nie, ŋ ce gbāŋgbāŋ. ³ Da ŋ fie cal ŋ nagāŋ-niini-i hiere hā sūntaamba, da ŋ fie sie ba dii-ni dāamu-na

Diilonḡ-hūmelle maama-na, nelnyul da muo muu si dii-nie, ḡ ce gbāḡgbāḡ.

⁴ Nelnyulmuḡ yeḡ umaḡ nuo-i, u huoḡga sa huol, u faa, u sa nenu, u sa teteḡ u fere, bombolma sa doḡnu-yuo. ⁵ Nelnyulmuḡ yeḡ umaḡ nuo-i, u sa ce sensenda-weima, u sa taara u fereḡ fafaaḡgu, u huoḡga sa guola, u sa tiera nelma u huoḡ-na. ⁶ Nelnyulmuḡ yeḡ umaḡ nuo-i, āmbabalma sa doḡnu-yuo, ninsoḡo yaa doḡlaanuḡ-yuo. ⁷ Nelnyulmuḡ yeḡ umaḡ nuo-i, u tiil weima-i hiere nammaḡ temma, u hūu weima-i hiere, u haa u naḡga-i Diilonḡ-na weima-na hiere aa tiraa tuo hīrā u kūoma-i.

⁸ Nelnyulmu sa ji tī dede, ḡga yiḡḡgu dii baa yiḡḡgu Diilopəpuəruḡgu cemma ka bāl, nelfelemma wamma ka bāl, mel suo yiḡḡgu, ku sie ji waa. ⁹ Na saa da, mie səsuoḡmuḡgu saa hi ku fuoḡgu-i aa iḡ ceḡ Diilopəpuəruḡgu maḡ, i sie gbāa ce-ku hi ku fuoḡgu-i. ¹⁰ ḡga Diilonḡ duo ji hā-ye kumaḡ hii ku fuoḡgu-i, kumaḡ saa hi ku fuoḡgu-i ku ka gbuo.

¹¹ Na saa da, iḡ ḡa naa waa bisālḡ mieḡo-i, i taa i piiye bisānsīnni aa tie ḡḡguoḡ bisānsīnni aa bi tie ce bisānsīnni. I yammḡ juo cē huoḡgu-na, i saa nanna bisānsīnni-i wei?

¹² Kuuduḡḡgu yaa baa daaku-i; iḡ daḡ mamaḡ nyuḡḡo-i-na ma saa kaala i wulaa, ḡga yiḡḡgu dii baa yiḡḡgu, ma ka kaala i wulaa hiere da gbaa! I sa suo Diilonḡo-i fafamma fieḡie-i-na, ḡga yiḡḡgu dii baa yiḡḡgu i ka suo-yo ḡaa fuo fere uḡ suo-yeḡ dumaa.

¹³ Iḡ yeḡ terieḡgu maḡ nuo-i nyuḡḡo-i-na, bīm̄bīnni siei dii: āḡhūuma, baa nahaale, baa nelnyulmu. ḡga ni siei-i-na, nelnyulmu yaa yuḡgu.

14

Nelfelemma kūḡgu-i baa Diilopəpuərni kūḡgu-i

¹ Gbān̄ kpelle nelnyulmu waa-nei. *Diilon̄-Yallen hān̄ nuɔmba-i f̄n̄ḡɔbaa-ba maŋ, taa na kuye ba maama. Ku huraa baŋ ceŋ Diilopɔpuɔrni-i baa umaŋ. ² Umaŋ duɔ tuɔ piye nelfelemma-na, molo sa nu u nelma-i, u sa piye baa nelbiliemba, u piye baa Diilon̄o. Nelma maŋ fuyaa nelbiliemba-na, Diilon̄-Yalle diyaa ma yaa kutieŋo nuŋgu-na u tuɔ waŋ-ma. ³ ŋga umaŋ cieŋ Diilopɔpuɔruŋgu-i, u kāyā banamba-i ba ta ba naŋ kaas̄inni Diilon̄-hūmelle-na, u dii sireiŋa bei, aa bi dii holle bei. ⁴ Umaŋ piyeŋ nelfelemma-na, ku kāyā fuɔ da-u-dieŋ yoŋ. A ne da umaŋ cieŋ Diilopɔpuɔrni-i, ku kāyā Diilon̄-dūŋ-baamba-i hiere ba kūŋgu-na.

⁵ Mi taara na hieroŋo-i na ta na piye nelfelemma-na, ŋga mamaŋ yuu mi huɔŋga-i yaŋ, ma yaa ŋaa na ta na gbā na ce Diilopɔpuɔrni-i. Umaŋ cieŋ Diilopɔpuɔrni-i u fa weima u yaŋ umaŋ piyeŋ nelfelemma-na. Mi saa yagar-ma duɔ tuɔ piye aa tuɔ hielnu-mei u hā Diilon̄-dūŋ-baamba-i.

⁶ Tobij namaa, ŋaa muɔ da mi gbuu kā na terieŋgu-na hāa, aa Diilo saa carra-mie baa nelma mi da mi ka piye tūnu-nei, mi saa kā baa s̄suɔmufeleŋgu da mi ka pigāaŋ-na, mi saa kā baa Diilopɔpuɔruŋgu da mi ka waŋ baa-na, mi saa bi kā da mi ka hāalā-nei b̄iŋkūŋgu, aa kā ka ta mi piye nelfelemma-na, ku gbāa kāyā-nei bige-i nuɔ-i? ⁷ Kuuduɔŋgu yaa baa niimarni-i, da ba ta ba mar-ni ba yuŋ-nu, naŋ gbāa ce nie suɔ baŋ mar nalāaŋgu maŋ? ⁸ Aa umaŋ buuŋ yerre-i, duɔ saa bu-de fafamma, hai ka suɔ wuɔ ku duu aa hel kā berru-na? ⁹ Kuuduɔŋgu yaa baa namaaŋo-i; da na ta na piye nelma maŋ nuɔmba sa numma, ba ka ce nie suɔ naŋ waŋ mamaŋ? Kuu dii ŋaa na hiel na nuŋ-fafalmu yoŋ. ¹⁰ Nelma boi dii hīema-na, aa yuŋgu dii ma hieroŋo-na hiere. ¹¹ ŋga moloŋ duɔ tuɔ piye baa-mi aa uŋ piyeŋ baa-mi nelma maŋ nuɔ-i mi sa

nu-ma, kutierjo waa nerierjo muomi wulaa aa mei ferε-i mi bi waa neriej muo fuo u wulaa. ¹² Terienju fanju-na, Diiloŋ-Yallen hāŋ nuomba-i fōŋgōbaa-ba maŋ, naŋ kuŋ ba huon-*nu*, gbāaŋ na da bamaŋ kāayāŋ Diiloŋ-dūŋ-baamba kā yaaŋ-na.

¹³ A ce dumaŋo-na, umaŋ piiyerj nelfelemma-na, u saaya u cārā Diiloŋo hā-yo ku fōŋgūo-i u tuo hielnu uŋ waŋ mamaŋ. ¹⁴ Da mi ta mi cārā Diiloŋo-i nelfelemma-na, mi huonŋa cārā ninsoŋo, ŋga mi sa suo miŋ waŋ mamaŋ. ¹⁵ Terienju fanju-na, mi ka ce bige-i? Mi ka cārā Diiloŋo-i nelfelemma-na, mi ka bi cārā-yuo mi nelma-na. Mi ka hāl neini-i a tuolnu Diiloŋo-i nelfelemma-na, mi ka bi hāl-ni tuolnu-yuo mi nelma-na. ¹⁶ Ni ma'i sī, da ŋ jaal Diiloŋo-i nelfelemma-na yon, niŋ yerj baa bamaŋ ba ka ce nie suo wuo ŋ pāa Diiloŋo-i jaaluŋgu aa da ba sie wuo: «Ma cie?» ¹⁷ ŋ jaaluŋ da ku fie fa nie nie, ku sie gbāa kāyā moloŋo Diiloŋ-hūmelle-na.

¹⁸ Muo miŋ yar-naŋ hiere nelfelemma wamma-na, mi jaal Diiloŋo-i mafamma-na. ¹⁹ ŋga Diiloŋ-dūŋ-baaŋ mie die tigiŋ, mei sa piiye nelfelemma-na agaga aa nuomba sie da manamma kūŋ. Mei taara mi piiye da ku fie waa nelma hāi yon, ma suur nuomba tūnni-na ba sire baa-ma.

²⁰ Tobin namaa, baa na ta na jōguon ŋaa bisālŋ namaa, taa na ce bincōmma. ŋga da ku kuubabalaan cemma-i, cieŋ na ferε bisāmbieŋ namaa. Bafamba sa suo kuuba-balaanŋgu cemma-i. ²¹ Ma nyegāaŋ *ānjīnamma-na wuo: Itienjo ciera:

*«Mij taaraŋ mi waŋ mamaŋ baa *Isirahel-baamba-i, mi ka ce niēraamba yaa waŋ-ma baa-ba.*

Mi ka piiye niertimma baa-ba.

*Mafaŋ da ma fie ce, ba sie nu mi nuŋgu-i.»**

* 14:21 Isayi (Ésaïe) 28.11-12

²² Terienġu fanġu-na, ku pigāaŋ wuɔ nelfelemma saa ce Diilonġ-dūŋ-baaŋ maa-na, ma cie bamaŋ saa hūu Yesu maama-i ba maa-na; aa Diilopɔpuɔrunġu saa ce bamaŋ saa hūu Yesu maama-i ba maa-na, ŋga ku cie Diilonġ-dūŋ-baaŋ maa-na.

²³ Ŋaa Diilonġ-dūŋ-baaŋ da ba tigiinġ hiere aa doŋ ta ba piiye nelfelemma-na ba hieroŋo-na hiere, nelgbāŋgbālāŋ duɔ jo ji suur na hɔlma-na, sisɔ umaŋ saa hi hūu Itieŋo maama-i, a da na ce dumaŋo-na, u sie cira na pielaa wei?

²⁴ Ŋga da na waa hiere ta na ce Diilopɔpuɔrni, aa umaŋ saa hi hūu Itieŋo maama-i u jo ji suur nu na piiye, u ka suɔ terienġu-na wuɔ u maacemma saa fa. Naŋ waŋ mamaŋ hiere u kūŋgu-na u sie gbāa ju-ma. ²⁵ Kufanġu huɔŋgu-na, u maama maŋ naa fuo, ma ka hel bomborma-na hiere. Mafaŋ da ma ce, u ka dūuna jaal Diiloŋo-i aa cira: «Coima saa fa, Diiloŋo dii baa-na kelkel!»

Diilojaaleŋ saaya di ce dumaa

²⁶ Tobinġ namaa, naŋ saaya na ta na ce dumaa ku yaa daaku: Da na tigiinġ na-naa, umaŋ duɔ da nalāanġu, u hāl. Umaŋ duɔ da nelma duɔ piiye pigāaŋ banamba-i, u gbāa piiye-mei. Diilonġ duɔ carra umaŋ baa nelma, u gbāa waŋ-ma. Umaŋ duɔ waa duɔ piiye nelfelemma-na, u piiye. Umaŋ duɔ waa duɔ hielnu nelfeleŋ daama-i ba nelma-na, u hielnu-mei. Mamaŋ daama-i hiere ma saaya ma ta ma kāyā Diilonġ-dūŋ-baamba-i Diilonġ-hūmelle wuɔsaanġu-na. ²⁷ Bamaŋ piyerġ nelfelemma-na, ba saa saaya ba cor nuɔmba hāi sisɔ ba siei. Aa da ba'a ba piiye, ba ta ba piiye ba hā ba-naa; aa molo saaya u waa tuɔ hielnu-mei. ²⁸ Da kuɔ molo saa da duɔ hielnu-mei, ba yaŋ aa ba ta ba piiye ba huɔŋ-na baa Diiloŋo. ²⁹ Diilonġ uŋ puɔr bamaŋ baa u nelma-i, ba hāi sisɔ ba siei da ba piiye, banamba ne da kuɔ barġ waŋ mamaŋ ninsorġo. ³⁰ Ŋga Diilonġ duɔ carra moloŋo na hɔlma-na baa nelma, umaŋ duɔŋ tuɔ

piiye, u saaya u budii aa Diiloŋ uŋ caraaya umarj, u piiye u maama-i. ³¹ Diiloŋ duo puor-na hiere baa nelma, na gbāa warj-ma, ŋga na saaya na ta na piiye na da-na-diei, ku yaa ma ka suur nuomba tūnni-na aa sireiŋa ka da-ba. ³²⁻³³ Diiloŋo sa taara nuomba ta ba ce weima-i ba yuŋ-nu, u taara ma ta ma ce marj saaya ma ce dumaa. A ce dumaarjona, bamarj cieŋ u pɔpuorŋni-i, ku fōŋgūo dii-bei ba ta ba gbā ba bel ba fere.

Ŋaa marj ceŋ dumaa Diiloŋ-dūnni-na hiere, ³⁴ Diiloŋ-dūŋ-baarj da ba tigiij ba-naa, caamba saaya ba suuye ba nunni-i; ba saa saaya ba ta ba piiye. Ŋaa marj bi nyegāarj dumaa *ānjīnamma-na wuo ba saaya ba ta ba hiire ba fere. ³⁵ Cieŋo marj duo tuo taara u yuu nelma namma suo, u cie da ba kūŋ cīŋgu-na u ka yuu u bɔɔ-i. Cieŋo saa saaya u piiye Diiloŋ-dūŋ-baamba hɔlma-na, ku saa fa.

³⁶ Na daa nie sī Diiloŋ-nelma hilaa namaa terieŋ-nu'i wei? Sisɔ na daa nie sī namei nuɔ-ma na da-na-diei yonj wei? ³⁷ Umarj duo cira fuɔ ce Diilopɔpuorŋgu, sisɔ *Diiloŋ-Yalle hāa fuɔ fōŋgūo, kutieŋo saaya u suo wuo miŋ nyegāarj mamarj hā-na daama-i ma hilaa Itieŋo nuŋ-nu. ³⁸ Umarj duo cīina nel daama-i, Diiloŋo ka bi cīina kutieŋo-i.

³⁹ Tobij namaa, terieŋgu fanju-na, taa na taara Diilopɔpuorŋni cemmarj-fōŋgūo yaa-i, ŋga baa na cie moloŋo wuo u baa piiye nelfelemma-na. ⁴⁰ Kumarj gbāarj, da na'a na ce mamarj, ma saaya ma ce fafamma, ijieni saa saaya ni waa ma cemma-na.

15

Kirsa siremmarj-kūŋgu-i

¹ Tobij namaa, miŋ waarj *Neldɔdɔlma marj baa-na na hūu-ma aa bel-ma nammu hāi, mi taara mi tir ma yaa baa-na fiefie-i-na. ² Miŋ waarj-ma baa-na dumaa, da na saa

bibirre-mei, aa gbāa bel-ma nammu hāi, ma ka kor-na, da ma'i sī na ce gbāngbāñ. ³ Nelma mañ suurii mei fere-i mi tūnni-na, mi bi diyaa ma yaa-i na tūnni-na. Maa dii baa yuṅgu. Ma yaa daama wuɔ: *Kirsa kuu i āmbabalma maama-na ḡaa mañ waṅ duma Diiloṅ-nelma-na. ⁴ Uṅ kuu ba fuure-yuɔ, sieliṅ-yiṅgu-i u sire hel cīncorre-na ḡaa Diiloṅ-nelmañ waṅ-ma duma. ⁵ Uṅ hilaa, u caraaya Pier aa sire carra u *hāalābiemba mañ waa cīncieluo ba hāi baamba-i. ⁶ Ku huṅgu-na, tobimba mañ daa-yo, ba curaa nuɔmba nuɔsiba hāi komuɔṅa ndii-i. Ba waa hiere terduṅ-nu aa da-yo. Banamba kuu-bei, ḡga ba bɔi dii yogo. ⁷ Kufanḡu huṅgu-na, u carra Sake-i, aa carra u *pɔpuɔrbiemba-i hiere.

⁸ Kufanḡu huṅgu-na fiēfiē-i-na, u suɔ carra muɔṅo-i. Mi waa ḡaa biloṅo mañ saa vāa aa ba hoṅ-yo. ⁹ Na saa da, Yesu pɔpuɔrbiemba-i hiere ba bɔyaa muɔmei nuɔ-i. Mi ciē karaanḡu baa Diiloṅ-dūṅ-baamba-i cor, ba saa naa saaya ba ta ba bī-mi Yesu pɔpuɔrbiloṅ muɔ. ¹⁰ ḡga miṅ yeṅ duma nyuṅgo-i-na, mi saaya mi ta mi jaal Diiloṅo yaa-i. Diiloṅ uṅ ciē baa-mi aa hā-mi fḡṅgūɔ mañ, mi saa hūu-yo nanna, mi ciē maacemma-i baa-yo a yaṅ Yesu pɔpuɔrbiemba namba-i hiere. Mi suyaa miē mi saa ce-ma baa mei fereṅ fḡṅgūɔ, mi ciē-ma baa Diiloṅ-fḡṅgūɔ. ¹¹ Terieṅgu fanḡu-na, bafamba o, muɔ o, i waṅ Neldɔdɔlduṅ daama yaa-i baa nuɔmba-i. Namaa na bi hūyāa ma yaa-i.

Kuomba siremmaṅ-kūṅgu-i

¹² Bige-i ciē diē tiē piiye yiē *Kirsa siire hel kuomba hɔlma-na, banamba ta ba piiye na hɔlma-na wuɔ kuomba siē gbāa sire? ¹³ Da kuɔ kuomba siē gbāa sire ninsoṅo, suɔ Kirsa saa sire kē! ¹⁴ Aa da kuɔ Kirsa saa sire, iṅ waṅ mamaṅ nelgbāṅgbālamma, aa na haa na naṅga-i yuɔ gbāṅgbāñ.

¹⁵ A naara kufanġu-i, miē in wuōraŋ i waŋ mamaŋ, da kuō kuomba siē gbāa sire, ma sī kuu dii ŋaa i wuōra i kar coima i haa Diiloŋo-na wuō u siire Kirsā-i hiel-o kuomba hōlma-na. ¹⁶ Da kuō kuomba siē gbāa sire, suō Kirsā saa sire. ¹⁷ Aa da kuō Kirsā saa sire, na haa na naŋga-i yuō gbāŋgbāŋ aa na āmbabalma dii ma yuŋgu. ¹⁸ Dumaanġo-na, ku bi pigāaŋ wuō Diiloŋ-dūŋ-baamba maŋ kuu ba siē ka da Diiloŋo-i. ¹⁹ Da kuō in haa i naŋga-i Kirsā-i-na ku kāyā-yiē hīēma-na bande yoŋ, nuōmba-i hiere ba bōyaa miēmēi nuō-i.

²⁰ Ŋga Diiloŋ wuō i waŋ ninsoŋo-i, Kirsā siire hel kuomba hōlma-na. Diiloŋo siire u yaa igēna duō pigāaŋ wuō kuomba ka sire fuō temma-i. ²¹ Na saa da, nelduōŋo diei uŋ diyaa kuliŋgu-i dumaa hīēma-na, nelduōŋo diei ka ce kuomba sire dumēi. ²² Adāma huōŋ-baambaŋ kuŋ hiere dumaa Adāma maama-na, Yesu huōŋ-baamba ka bi sire hiere dumēi Yesu barguō-i-na. ²³ Baŋ ka sire cu ba-naa dumaa ku yaa daaku: Kirsā fuō siire tī, u yaa siire dīēlūō. Duō ji jo, bamaŋ cuu u huōŋ-nu, ba ka suō sire. ²⁴ Mafaŋ da ma ce, miwaanġo tīmma yaa hii: Kirsā ka hūu fōŋgūō-i baa yuntesīnni-i a naara himma-i ni taamba wulaa, aa hā i To-i Diiloŋo-i baa nelle-i. ²⁵ Dumandē-i-na, Kirsā ka tīē yuntesīnni-na, Diiloŋ duō ji mal u bigāarāamba-i huōŋgu maŋ nuō-i, u suō bir nelle-i hā Diiloŋo-i. ²⁶ Uŋ ka kōsuōŋ u bigāarāŋo maŋ tuogbuole-na u yaa kuliŋgu-i. ²⁷ Ma nyegāaŋ Diiloŋ-nelma-na wuō: «*Diiloŋo diyaa weima-i hiere u naŋ-na.*»* Ŋga da ba cira Diiloŋo diyaa weima-i hiere u naŋ-na, ku saa ce ŋaa fuō fere uu dii u naŋ-na de! Ku'i sī. ²⁸ Diiloŋ duō ji dii weima-i hiere Bepoŋo naŋ-na, Bepoŋo ka bir dii u fere Diiloŋo naŋ-na. A ce dumaanġo-na, Diiloŋo yaa ka waa weima-i hiere ma yuŋgu-na.

²⁹ Kuō bikuomba saa naa waa da ba sire, bamaŋ baatisenġ

* 15:27 Gbēliemaŋ-nalāanġu (Psaume) 8.7

ba sōlaanġu-i, baa naa waa hie ta ba batisenġ? Da kuṵ kutienġo siē sire, ɲ ce ba batisenġ-ni u maama-na yuɲ haku-i nuṵ-i? ³⁰ Aa miē fere-i, kuṵ ba saa naa waa da ba sire, ii naa waa hie tiē s̄aa kuliinġu-i hōnni maɲ joɲ? ³¹ Coima saa fa, muṵ baa kuliinġu-i i huul i-naa yinni maɲ joɲ. Ma s̄i na suyaa wuṵ naɲ h̄ūyāa Itienġo-i Yesu-Kirsa maama-i mi huṵɲga fiē baa-na ke? Terienġu faɲgu-na na saaya na bi suṵ wuṵ kuliinġu h̄ūɲ ku cu-mi yinni maɲ joɲ. ³² Efesi-i-na bande-i-na, mi bigāārāamba dii mi huṵɲgu-na ɲaa jarbaa. Miɲ malāa baa-ba dumaa, da kuṵ mi malāa baa-ba da mi da b̄iɲkūɲgu h̄iēma-na bande yoɲ, yuɲ haku-i dii-kuṵ? Da kuṵ kuomba sa sire, baɲ waɲ-maɲ dumaa: «Juṵɲ i tiē ce i bāanġu-i, kuliinġu saa maa.»†

³³ Baa na t̄aal na-naa: Nelfefeiɲ duṵ cu nelbabalaɲ huṵɲ-nu, ku b̄iēna u fafaanġu-i. ³⁴ Na piera b̄oi, yaan aa na bir na jo h̄ūmefafalle-na aa na ne kuubabalaanġu cemmi-i aa na yaɲ-ku. Mi suyaa miē na hōlma-na banamba saa hi suṵ Diiloɲo-i yogo, ku'i cie mi ta mi waɲ-ma senserre da di da-na.

Kuombaɲ ka sire waa dumaa

³⁵ Unaa gb̄aa tuṵ jōguṵɲ wuṵ: «Kuomba ka sire niē? Aa da ba sire, ba ka waa niē?» ³⁶ Mimi-lā, ma s̄i da ɲ duu d̄imma-i ma pa aa d̄ibelle h̄or ke? ³⁷ Niɲ duu kumaɲ, d̄ibelle yaa yoɲ fiēlu si dii. Ku gb̄aa waa jijabelle, ku gb̄aa bi waa kunaɲgu. ³⁸ Da ɲ duu-de, Diiloɲo ce di sire pa a hiel fiēlu-i kuɲ d̄olaanu fuṵ dumaa. D̄imma dii baa ma fiēlu ma fiēlu. ³⁹ T̄ammaɲ-niini-i hiere nii bi dii dumei: Nelbiliemba k̄ūṵma dii ma deɲ, b̄imbaamba maama-i ma deɲ, huriimba maama-i ma deɲ, titiraamba maama-i ma bi deɲ. ⁴⁰ B̄imb̄iinni bi dii d̄orṵo-i-na baa h̄iēma-na hiere. D̄or-niini dii ni deɲ baa h̄iēmaɲ-niini-i.

† 15:32 Isayi (Ésaïe) 22.13

⁴¹ Bāaṅgu carramma dii ma deṅ, ceṅṅo maama-i ma deṅ, mæṅṅa maama-i ma bi deṅ. Halle mæṅṅa-i a-naa nuɔ, a sa carra carraduɔma.

⁴² Kuomba siremmaṅ-kūṅgu ka waa dumēi. Da ba dii kulonjo-i hīema-na u hør ṅaa dībelleṅ hør dumaa. Duɔ ji sire, u sa tiraa suɔ baṅ bīṅ kumaṅ kuliṅgu-i. ⁴³ Umaṅ duɔ tuɔ suur hīema-na, u ko hujarre aa fṅṅgūɔ sa waa-yuɔ. Duɔ ji sire hel, u maama sa fa baa fafaṅgu-i aa fṅṅgūɔ tiraa waa-yuɔ. ⁴⁴ Da ba ta ba fuure, ba fuure kūɔsɔsɔmma, ṅga bamaṅ ka sire, ba ka sire baa dər-kūɔma. Iṅ yeṅ hīema-na baa kūɔma-i dumaa, *Diilonṅ-Yalle ka bi hā-ye kūɔfelemma dumēi dərɔ-i-na. ⁴⁵ Na saa da, Diilonṅ-nelma ciēra wuɔ: «*Diilonṅ uṅ maa nelbilonṅ maṅ dīēlūɔ-i-na*, u diyaa cicēlma-i yuɔ»[‡]; ba taa ba bī u yaa Adāma-i. ṅga Adāma[§] maṅ juɔ jo huonṅu-na, u yaa hāaṅ nuɔmba-i cicēlma-i. ⁴⁶ Kūɔsɔsɔmma yaa juɔṅ dīēlūɔ aa suɔ hā dər-maama-i. ⁴⁷ Ba maa Adāma maṅ dīēlā-wuonjo-i baa hīema, aa hāalīṅ-wuonjo hel dərɔ jo. ⁴⁸ Hīemaṅ-baamba dii ṅaa baṅ maa umaṅ baa hīema-i uṅ yeṅ dumaa, aa dər-baamba waa ṅaa umaṅ hilaa dərɔ-i-na jo uṅ yeṅ dumaa. ⁴⁹ Iṅ yeṅ hīemaṅ-wuonjo temma-i dumaa, i ka bi waa Dərwuonjo temma dumēi.

⁵⁰ Tobīṅ namaa, miṅ taaraṅ mi waṅ mamaṅ baa-na, ma yaa daama: Iṅ yeṅ baa i kūɔma maṅ daama-i, i siē gbāa suur *Diilonṅ-nelle-na baa-ma. I kūɔṅ daama-i kūɔsɔsɔmma, ma hør, i ce niē gbāa tīē baa-ma aa da cicēlma maṅ sa tīēṅ dede-i?

⁵¹ Mi ka puure Diilonjo kusūṅgu-i pigāaṅ Diilonṅ-dūṅ-baaṅ namaaṅo-i: Na saa da, i siē ku hiere ṅga i hieronjo-i hiere i kūɔma ka bir. ⁵² Miwaaṅo tīmmaṅ-yiṅgu-i, yerre ka bu. Yer da diē ji bu, i kūɔma ka pāṅ bir hoduonṅgu aa

[‡] 15:45 Miwaaṅo jīnammaṅ-sēbē (Genèse) 2.7 [§] 15:45 Adāma maṅ juɔ huonṅu-na u yaa *Kīrsa-i.

kuomba ka sire baa kūofelemma a waa gbula ba sie gbāa ku. ⁵³ I kūoŋ daama-i kuliingu yar-ma, aa ma hør, a ce dumaano-na, ma saaya ma bir kuliingu baa ta ku yar-ma, aa ma baa ta ma bi hør. ⁵⁴ Iŋ kuŋ aa tie hør, i kūoŋ da ma ji bir a ce i sa tiraa i ku aa i sa tiraa i hør, mamaŋ nyegāaŋ Diiloŋ-nelma-na, ma'i saa ce mafamma-i wei? Ma nyegāaŋ Diiloŋ-nelma-na wuo:

«Kuliingu gbaraa fuo, ba yaraa-ku!»*

⁵⁵ Kuliin nuo, ŋ fõŋgũo curaa hie?

Ŋ naana ŋ puoŋgu-i hie?»†

⁵⁶ Kuliingu puoŋgu yaa āmbabalma-i aa āmbabalma fõŋgũo hel *ānjĩamma yaa nuo-i. ⁵⁷ Ŋga yaaŋ i tie jaal Diiloŋo-i. U yaa cie ku sa yar-e Itieŋo-i Yesu-Kirsa barguo-i-na.

⁵⁸ Terieŋgu faŋgu-na, mi jēnaaŋ namaa, yieraayaŋ na doŋ, molo baa ji gbāa halaŋ-na na munyierammu-na. Taa na gbu na kā yamma baa Itieŋo maacemma-i. Na saaya na suo wuo naŋ ceŋ muliema maŋ Itieŋo maacemma-na, na sa ce-ma gbāŋgbāŋ.

16

Korēntitaamba kakāyāŋgu-i

¹ Kumaŋ ŋaa gbeinalle kūŋgu-i da na kāyā *Yerusalemu Diiloŋ-dūŋ-baamba-i, miŋ waaŋ mamaŋ baa Galasi Diiloŋ-dūŋ-baamba-i, cieŋ maaduoma famma yaa-i. ² Jumaansi jumaansi, nelieŋo nelieŋo, uŋ saanu baa kumaŋ, u hiel-ku u tiera-kuo u ferēŋ nuo u jĩna. Baa na cira na cie-muo aa suo da na doŋ gbeiŋa namma-i. ³ Da mi ji kā, na ka hiel nuomba, mi puor-ba baa naŋ daa kumaŋ Yerusalemu-i-na, aa nyegēŋ sebe haa-kuo ba ka hā-ba. ⁴ Da kuo mēi ferē-i mi saaya mi kā, i ka kā hiere.

* 15:54 Isayi (Ésaïe) 25.8 † 15:55 Ose (Osée) 13.14

Polj saaya u cor terni maṅ nuə-i

⁵ Mi ka kā Maseduəni aa suə cor kā na wulaa. ⁶ Da mi kā, mi taara mi da huəṅgu cəlle baa-na, halle mi jəguəṅ da mi ce waəṅ-huəṅgu-i hiere kusuəṅ-nu'i, ku yaa da mi ji'a mi cor kā kusuəṅ-nu, na ka kāyā-miē mi cor. ⁷ Mi sa taara mi ka yiera mi gbeiniṅ aa cor. Mi taara Diiloṅ duə siē, mi da yinni baa-na cəlle. ⁸ ŋga mi taara mi ce *Pāntekəti-i Efesi bande aa suə ta mi kā. ⁹ Diiloṅgo tigiṅ terfafaəṅgu hā-mi mi da mi ce mi maacemma-i, ṅ siē suə wuə mi bigāarāamba ciinu.

¹⁰ Timote duə kā, na bel-o fafamma u kūəma baa seṅ. Fuə baa muəṅo-i i ce maacenduəma yaa-i Itieṅo suəṅgu-na. ¹¹ Molo baa bēṅ-yo. Duə ji hi tamma, na kāyā-yuə u jo ji hi-mi baa hofēlle. Mi cie-yo bande-i-na baa Diiloṅ-dūṅ-baamba-i.

¹² Mi diyaa sireiṅa Apoləsi-i-na ji gbē; miē u gbonu baa tobimba-i kā na terieṅgu-na, u saa hūu-ma duə kā fiefiē. Duə ji da huəṅgu maṅ u ka kā.

Nelperiema

¹³ Baa na duofūṅ, yieraayaṅ na doṅ Diiloṅ-hūmelle-na. Baa na yaṅ na kūəma seṅ, vaəṅ na fere. ¹⁴ Naṅ ceṅ mamaṅ hiere, ma saaya ma ta ma pigāaṅ na nelnyulmu nolaəṅgu-i.

¹⁵ Ma sī na suə Sitefanasi-i baa u dumelleṅ-baamba-i ke? Ma sī na suyaa wuə Akayi-i-na hiere ba yaa hūyāa Yesu maama-i igēna, aa ba yaa bi vaa ba fere baa Diiloṅ-maacemma-i Diiloṅ-dūṅ-baamba hōlma-na ke? Terieṅgu faṅgu-na, tobiṅ namaa, jande, mi cārā-nei, ¹⁶ taa na nu bafamba temma-i ba wulaa baa bamaṅ nyaarāa ta ba ce maacemma-i baa-ba.

¹⁷ Sitefanasi-i, baa Förtunatusi-i, a naara Akayikusi-i ba jomma dōlaanu-miē cor. Miṅ daa bafamba-i, ku cie ṅaa mi daa namei. ¹⁸ Baṅ juə, ba fiē mi huəṅga-i ṅaa baṅ bi fēṅ

namaa muumu-i dumaa. Bafamba temma-i na gbīe na ta na gbēliēn-ba, nelfafaamba.

¹⁹ *Asi Diilon-dūn-baamba-i hiere ba jaalaa-na. Aki-lasi-i baa Pirsika-i* a naara Diilon-dūn-baamba maŋ tigiin ba terienġu-na, ba pāa-na Itienġo horre jaaluŋgu. ²⁰ Diilon-dūn-baamba maŋ dii hiere bande-i-na, ba jaalaa-na.

Taa na jaal na-naa fafamma ŋaa eɖuoŋ-bien namaa.

²¹ Muo Pol, mi pāa na jaaluŋgu; muomei nyegāaŋ terienġ daaku-i baa mi ferēn ŋaŋga.

²² Umaŋ duo cira Itienġo maama sa doŋnu-yuo, kutienġo dāngāaŋ! «Maranata!»† — Itie, jo!

²³ Itienġo-i Yesu-i u kāyā-nei.

²⁴ Na maama doŋnu-mie hiere Yesu-Kirsa horre-na.

* 16:19 Pirsika yerre nande yaa wuo Pirsili. Niēn Pɔpuoɔ. 18.2.

† 16:22 Maranata: Ku yuŋgu yaa wuo: Itienġ nuo, jo! Niēn ãmp. 22.20.

Diilon-nelma Tobis̄felenni New Testament in Cerma (UV:cme:Cerma)

copyright © 2011 Wycliffe Bible Translators, Inc.

Language: Cerma

Translation by: Wycliffe Bible Translators, Inc.

Copyright Information

© 2011, Wycliffe Bible Translators, Inc. All rights reserved.

This translation text is made available to you under the terms of the Creative Commons License: Attribution-Noncommercial-No Derivative Works. (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/>) In addition, you have permission to port the text to different file formats, as long as you do not change any of the text or punctuation of the Bible.

You may share, copy, distribute, transmit, and extract portions or quotations from this work, provided that you include the above copyright information:

You must give Attribution to the work.

You do not sell this work for a profit.

You do not make any derivative works that change any of the actual words or punctuation of the Scriptures.

Permissions beyond the scope of this license may be available if you contact us with your request.

The New Testament

in Cerma

© 2011, Wycliffe Bible Translators, Inc. All rights reserved.

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivatives license 4.0.

You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it in any format, provided that:

You include the above copyright and source information.

You do not sell this work for a profit.

You do not change any of the words or punctuation of the Scriptures.

Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those Scriptures and documents. For other uses, please contact the respective copyright owners.

2014-04-22
